

YULIA ORESHINA • GIORGI ZAZUNISHVILI

COLLECTIVIZATION AND CULTURAL AUTONOMY:

The Early Soviet Period of Jewish History in Georgia

კოლექტივიზაცია და კულტურული ავტონომია:

საქართველოს ებრაული ისტორიის ადრეული საბჭოთა პერიოდი

იულია ორეშინა • გიორგი ზაზუნიშვილი

COLLECTIVIZATION AND CULTURAL AUTONOMY:

The Early Soviet Period of Jewish History in Georgia

Yulia Oreshina
Giorgi Zazunishvili

კოლექტივიზაცია და კულტურული ავტონომია:

საქართველოს ებრაული ისტორიის ადრეული საბჭოთა პერიოდი

იულია ორეშინა
გიორგი ზაზუნაშვილი

2023

Project idea and supervision

YULIA ORESHINA

პროექტის ავტორი და ხელმძღვანელი

იულია ორეშინა

© ინტერკულტურული დიალოგისა და კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ფორუმი

პუბლიკაცია გამოცემულია როზა ლუქსემბურგის
ფონდის მხარდაჭერით და ექვემდებარება უფასო გავრცელებას.

პუბლიკაციაში გამოთქმული მოსაზრებები შესაძლოა,
არ გამოხატავდეს როზა ლუქსემბურგის ფონდის პოზიციას.

**This publication was prepared with support from the
Rosa Luxemburg Foundation and is distributed free of charge.**

**All opinions expressed are of the authors' alone
and do not necessarily reflect the views of the Foundation.**

ინტერაულტურული
დიალოგისა და კულტურული
მემკვიდრეობის დაცვის ფონდი

Table of contents

Introduction	7
Literature Review	9
Critic of Sources	17
Chapter 1: Jewish History of Georgia. An Overview	22
Chapter 2: Jewish Collective farms in the USSR, Within the Framework of Soviet Nationality Politics (Korenizatsiia)	33
The Crimea Project and the Birobidzhan Project	39
The Role of Agro Joint	41
Chapter 3: Jewish collective farms in Georgia	46
Cultural life	53
The Financial Situation of Jewish Collective Farms	56
Chapter 4: The Jewish Collective Farm Tsiteli Gora	60
Conclusion	72
Literature	74
List of Source	75

სარჩევი

წინასიტყვაობა	7
ლიტერატურის მიმოხილვა	9
წყაროების კრიტიკა	17
თავი 1: საქართველოს ებრაული ისტორია. მიმოხილვა	22
თავი 2: ებრაული კოლმეურნეობები სსრკ-ში ეროვნებებზე მიმართული საბჭოთა პოლიტიკის ფარგლებში (კორენიზაცია).....	33
ყირიმისა და ბირობიჯანის პროექტი	39
აგროჯონთის როლი	41
თავი 3: ებრაული კოლმეურნეობები საქართველოში	46
კულტურული ცხოვრება.....	53
ებრაული კოლმეურნეობების ფინანსური მდგომარეობა.....	56
თავი 4: ებრაული კოლმეურნეობა — „წითელი გორა“	60
დასკვნა	72
ლიტერატურა	74
წყაროების ჩამონათვალი	75

INTRODUCTION

The book currently in your hands is the first attempt made at a scholarly understanding of the phenomenon of Jewish collective farms in Soviet Georgia. This work does not claim to be a complete or in-depth study of the issue.

This text is rather the beginning of a longer journey intended to give a general outline of the development of Jewish collective farms in Georgia, to introduce the major historical sources into scholarly circulation, and to draw scholarly attention to the lacunae in the research of Georgian Jewish history and the history of Jewish monoethnic collective farms.

In our research, we tried to look at the relationships between local and central authorities, the decision-making process, and the general course of politics of resettling and creating a strong agrarian sector in Soviet Georgia.

The book is mostly based on archival research and oral history interviews collected by the research team in field trips in the summer of 2023. The research team closely worked with the National Archives of Georgia, and in particular with the fonds related to the history of GruzOZET and Evkombed.

შესავალი

წიგნი, რომელიც ხელთ გაქვთ, არის საბჭოთა საქართველოში ებრაული კოლმეურნეობის ფენომენის მეცნიერული გააზრების პირველი მცდელობა. მას არ აქვს საქართველოში ებრაული კოლმეურნეობების საკითხის სრული და სიღრმისეული შესწავლის პრეტენზია.

ეს უფრო ხანგრძლივი მოგზაურობის დასაწყისია, რომელიც საქართველოში ებრაული კოლმეურნეობების განვითარების ზოგად მონახაზს უნდა ასახავდეს, სამეცნიერო წრეებს აცნობდეს ძირითად ისტორიულ წყაროებსა და მეცნიერთა ყურადღებას მიაპყრობდეს ებრაული ისტორიისა და ებრაული მონოეთნიკური კოლმეურნეობების ისტორიის კვლევაში არსებულ ხარვეზებზე.

ჩვენ კვლევაში შევეცადეთ დავკვირვებოდით ადგილობრივ და ცენტრალურ ხელისუფლებას შორის ურთიერთობებს, გადაწყვეტილების მიღების პროცესსა და საბჭოთა საქართველოში განსახლებისა და ძლიერი აგრარული სექტორის შექმნის ზოგადი პოლიტიკის მიმდინარეობას.

წიგნი ძირითადად ეფუძნება საარქივო კვლევასა და ინტერვიუების საშუალებით მოპოვებულ ზეპირ გადმოცემებს, რომლებიც 2023 წლის ზაფხულში საველე მოგზაურობის დროს მკვლევართა ჯგუფმა შეაგროვა. ისინი მჭიდროდ თანამშრომლობდნენ საქართველოს ეროვნულ არქივთან, განსაკუთრებით კი გრუზოზეტისა და ევკომბედის ისტორიასთან დაკავშირებულ ფონდებთან.

GRUZOZET is Zem-el'noe ustroistvo trudiashchikhsia evreev [i.e. Settlement of Toiling Jews], the Georgian branch of the OZET (Yiddish: געזעט; abbreviation for the Society for Land Management of Jewish Workers; full name – All-Union Society for the Land Management of Working Jews in the USSR.) This all-Soviet organization (formally public) aimed to attract Soviet Jews to agricultural work and raised funds in different countries. OZET functioned from 1925 to 1938, and GruzOZET, from mid-1920s to late 1930s.

გრუზოზეტი (Zemel'noe Ustroistvo Trudiashchikhsia Evreev [გ.ი. მშრომელი ებრაელების დასახლება]) ოზეტის (იდიშ: געזעט; ებრაელ მუშაკთა მიწის მართვის საზოგადოების აბრევიატურა; სრული სახელწოდება – სსრკ-ში მუშა ებრაელების მიწის მართვის საკავშირო საზოგადოება) ქართული დანაყოფია. ეს ორგანიზაცია (ფორმალურად საჯარო) მიზნად ისახავდა საბჭოთა ებრაელების მოზიდვას სასოფლო-სამეურნეო სამუშაოებში ჩასართავად. ოზეტი ფუნქციონირებდა 1925 წლიდან – 1938 წლამდე, ხოლო გრუზოზეტი – 1925 წლიდან – 1937 წლამდე.

The issue of Jewish collective farms in Georgia should be analyzed within the wider context of the history of Jewish collective farms in the USSR. The process of including the Soviet Jewish population in the agrarian economy was closely related to the all-Soviet trends of collectivization and the korenizatsiia policy of the 1920s.

The view of the Tseteli Gora collective farm
in Lagodekhi, Georgia, 1929.
Collection of Kunstkamera. ©MA3 PAH 2023

„წითელი გორას“ კოლმეურნეობის ხედი
ლაგოდეხში, საქართველო, 1929 წ.
კუნსტკამერას კოლექცია. ©MA3 PAH 2023 წ

Collectivization is the policy of uniting individual peasant farms into collective and state farms, which was carried out in the USSR in from 1928 to 1937, a process meant to encourage farmers to participate in the collective farms (kolkhozes).

Korenizatsiia was a Soviet nationality politics announced almost simultaneously with the NEP (New economic politics) following the 12th Communist Party Congress in 1923. It remained the guiding principle of nationality policies until the late 1930s. According to korenizatsiia, the Soviet government was directed to help and develop issues related to ethnic minority nationalities; the policy was de-

ებრაული კოლმეურნეობების საკითხი საქართველოში უნდა გაანალიზდეს სსრკ-ში ებრაული კოლმეურნეობების ისტორიის ფართო კონტექსტში. საბჭოთა ებრაული მოსახლეობის აგრარულ ეკონომიკაში ჩართვის პროცესი მჭიდროდ იყო დაკავშირებული 1920-იანი წლების კოლექტივიზაციისა და კორენიზაციის სრულიად საბჭოთა ტენდენციებთან.

კოლექტივიზაცია — ეს იყო ინდივიდუალური გლეხური მეურნეობების კოლექტიურ, სახელმწიფო მეურნეობებში გაერთიანების პოლიტიკა, რომელიც სსრკ-ში 1928-1937 წლებში განხორციელდა. ესაა — ფერმერების კოლმეურნეობებში (კოლხოზებში) შესვლისკენ მიმართული პროცესი.

კორენიზაცია იყო ეროვნებებზე მიმართული საბჭოთა პოლიტიკა, რომელიც ნებთან ერთად თითქმის ერთდროულად გამოცხადდა ბოლშევიკური პარტიის მე-12 ყრილობის შემდეგ, 1923 წელს. იგი 1930-იანი წლების ბოლომდე ნაციონალური პოლიტიკის მთავარ მიმართულებად რჩებოდა. კორენიზაციის თანახმად, საბჭოთა მთავრობა მიმართული იყო ეთნიკური უმცირესობების განვითარებისა და ეროვნული საკითხების გადაჭრისკენ. პოლიტიკის მიზანი გახლდათ, წინააღმდეგობის აღმოფხვრა საბჭოთა კავშირის ცენტრალურ ხელისუფლებასა და კავშირში შემავალი რესპუბლიკების მკვიდრ მოსახლეობას შორის.

მიუხედავად იმისა, რომ ქართული ებრაული კოლმეურნეობების თემაზე ლი-

Collectivization is the policy of uniting individual peasant farms into collective and state farms, which was carried out in the USSR in from 1928 to 1937, a process meant to encourage farmers to participate in the collective farms (kolkhozes).

"The Path of Collective Farm life Is the Path to Abundance!"
„კოლმეურნეობაში ცხოვრების გზას მივყავართ სიმდიდრესთან!“

კოლექტივიზაცია – ეს იყო ინდივიდუალური გლეხური მეურნეობების კოლექტიურ, სახელმწიფო მეურნეობებში გაერთიანების პოლიტიკა, რომელიც სსრკ-ში 1928-1937 წლებში განხორციელდა. ესაა – ფერმერების კოლმეურნეობებში (კოლხოზებში) შესვლისკენ მიმართული პროცესი.

Korenizatsiia was a Soviet nationality politics announced almost simultaneously with the NEP (New economic politics) following the 12th Communist Party Congress in 1923. It remained the guiding principle of nationality policies until the late 1930s. According to korenizatsiia, the Soviet government was directed to help and develop issues related to ethnic minority nationalities; the policy was designed to smooth out the contradictions between the central government and the indigenous populations of the national republics of the USSR.

კორენიზაცია იყო ეროვნებებზე მიმართული საბჭოთა პოლიტიკა, რომელიც ნეპთან ერთად თითქმის ერთდროულად გამოცხადდა ბოლშევიკური პარტიის მე-12 ყრილობის შემდეგ, 1923 წელს. იგი 1930-იანი წლების ბოლომდე ნაციონალური პოლიტიკის მთავარ მიმართულებად რჩებოდა. კორენიზაციის თანახმად, საბჭოთა მთავრობა მიმართული იყო ეთნიკური უმცირესობების განვითარებისა და ეროვნული საკითხების გადაჭრისკენ. პოლიტიკის მიზანი გახლდათ, წინააღმდეგობის აღმოფხვრა საბჭოთა კავშირის ცენტრალურ ხელისუფლებასა და კავშირში შემავალი რესპუბლიკების მკვიდრ მოსახლეობას შორის.

signed to smooth out the contradictions between the central government and the indigenous populations of the national republics of the USSR.

While the literature related to the issue of Georgian Jewish collective farms is quite limited, general works analyzing the processes of decision-making relating to the involvement of the Soviet Jewish population in the agrarian economy are crucial for understanding the context and the ideological basis of the development of Jewish collective farms in Georgia.

In this regard, the larger issue of the attachment of the Soviet Jews to the land is considered, and the discussion regarding the “territorialization” of Jewish population in the USSR. For historical reasons, Jewish population of the Soviet Union didn’t have a separate republic or territory where they lived together in dense populations.

The Jewish population of the USSR was instead dispersed everywhere across the country. According to Soviet policy of the 1920s, every nation was supposed to get its own republic within the USSR, based on the land where this nation constitutes the majority of the population.

Since the Jewish population historically didn’t have any separate territory where they represented a local majority, such a territory was supposed to be created by the authorities by resettling the population.

As the result of a series of discussions inside of the Communist Party, two large projects with the goal of organizing a “Jewish Republic” in the Soviet Union were born; namely the Crimea project and the Birobidzhan project.

ტერატურა საკმაოდ შეზღუდულია, ზოგად შრომებს, რომლებიც აგრარულ ეკონომიკაში საბჭოთა ებრაული მოსახლეობის ჩართულობასთან დაკავშირებით მიღებულ გადაწყვეტილებებს ანალიზებს, გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვთ საქართველოში ებრაული კოლმეურნეობების კონტექსტისა და იდეოლოგიური საფუძვლების გასაგებად.

ამ მხრივ, ვსაუბრობთ საბჭოთა ებრაელების მიწასთან მიკუთვნებულობის უფრო დიდ თემასა და იმ დისკუსიებზე, რომლებიც სსრკ-ში ებრაული მოსახლეობის „ტერიტორიზაციის“ საკითხს ეხება. ისტორიული მიზეზების გამო, საბჭოთა კავშირის ებრაულ მოსახლეობას არ ჰქონდა ცალკე რესპუბლიკა, არც კომპაქტურად ცხოვრების ტერიტორია. ამის ნაცვლად, ებრაული მოსახლეობა მთელი ქვეყნის მასშტაბით იყო მიმოფანტული.

1920-იანი წლების საბჭოთა პოლიტიკის თანახმად, სსრკ-ში ყველა ერს უნდა მიეღო საკუთარი რესპუბლიკა იმ მიწაზე, სადაც მოსახლეობის უმრავლესობას სწორედ ეს ერი შეადგენდა. ვინაიდან ებრაულ მოსახლეობას ისტორიულად არ გააჩნდა კომპაქტური ცხოვრებისთვის საჭირო ტერიტორია, ეს უკანასკნელი ხელისუფლებას მოსახლეობის გადასახლებით უნდა შეექმნა.

კომუნისტური პარტიის შიგნით ხანგრძლივი დისკუსიების შედეგად დაიბადა ორი დიდი პროექტი, რომელიც მიზნად ისახავდა საბჭოთა კავშირში „ებრაული რესპუბლიკის“ სამომავლო შექმნას, ესენია — ყირიმისა და ბირობიჯანის პროექტი.

The Crimea project was an idea to create a Jewish Soviet republic in the lands of the Crimean peninsula in the 1920s.

ყირიმის პროექტი იყო 1920-იან წლებში ყირიმის ნახევარკუნძულის მიწებზე ებრაული საბჭოთა რესპუბლიკის შექმნის იდეა.

The Birobidzhan project was the idea of resettling Jewish population to Birobidzhan in the Russian Far East, and creating a Jewish autonomous republic there. Such an entity was indeed created as an Independent Autonomous District in 1934, and it is still an administrative division of Russia.

ბირობიჯანის პროექტი იყო რუსეთის შორეულ აღმოსავლეთში, ბირობიჯანში ებრაული მოსახლეობის გადასახლებისა და იქ ებრაული ავტონომიური რესპუბლიკის შექმნის იდეა. ასეთი რესპუბლიკა მართლაც შეიქმნა და ის დღემდე რუსეთის ადმინისტრაციული ერთეულია.

Agro Joint, or the Joint Agricultural Corporation, was a project of the American Jewish Joint Distribution Committee, a US-based organization financed by the local Jewish community, to assist the resettlement of urban Jewish population in agricultural colonies of the Soviet Union in the period of 1924-1937.

სგროჯოინტი, იგივე გაერთიანებული სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაცია – ეს იყო ამერიკაში არსებული ამერიკელ ებრაელთა ერთობლივი სადისტრიბუციო კომიტეტი, რომელსაც ადგილობრივი ებრაული თემი აფინანსებდა. 1924-1937 წლებში ორგანიზაცია საბჭოთა კავშირში ხელს უწყობდა ურბანული სივრცეებიდან ებრაული მოსახლეობის აგრარულ დასახლებებში გადასახლებას.

The scholarly literature related to these two large projects is the primary basis of our understanding of the processes of creating the collective farms in Soviet Georgia, as this process in Soviet Georgia was a part of general policy of organizing Jewish population into collective farms everywhere in the USSR, with the future goal of resettling this population in a monoethnic republic.

Anthropologist Valery Dymshits dedicated his article “Historical Chance: The Creation of Jewish Autonomies in the Crimea, Ukraine and the Far East in the 1920s and 30s” to the aforementioned processes. He argues that the discourse about the “Jewish Soviet republic” was a logical continuation of Jewish intellectual thought of the second half of the 19th century, and a part of the ideology of “territorialism”. According to Dymshits, both the Crimean and Birobidzhan projects were aesthetically similar to the ideology of Zionism, especially in the Soviet narrative of the creation of a “new Jew”.

The Crimean project is also discussed by Arkadiy Zeltser in his work on the modernization of Soviet Jewry.

Perhaps the most important work in this regard is the book by Jonathan L. Deikel-Chen “Farming the Red Land: Jewish Agricultural Colonization and Local Soviet Power,” published by Yale University press in 2008, which is dedicated to the project of creating a Jewish Soviet Republic in Crimea. It also explores the issues of the involvement of Agro Joint in the creation of Jewish collective farms in the Black sea region.

ამ ორ დიდ პროექტთან დაკავშირებული სამეცნიერო ლიტერატურა მთავარი საფუძველია იმისა, რომ გავიგოთ საბჭოთა საქართველოში კოლმეურნეობების შექმნის პროცესები, რადგან ეს უკანასკნელი შეადგენდა, ზოგადად, სსრკ-ში ებრაული მოსახლეობის კოლმეურნეობებში ორგანიზების ზოგადი პოლიტიკის ნაწილს, რომლის საბოლოო მიზანიც ებრაელთა სამომავლო გადასახლება იყო მონოეთნიკურ რესპუბლიკაში.

ანთროპოლოგმა ვალერი დიმშიცმა ზემოხსენებულ პროცესებს მიუძღვნა სტატია „ისტორიული შანსი: ებრაული ავტონომიების შექმნა ყირიმში, უკრაინასა და შორეულ აღმოსავლეთში 1920-30-იან წლებში“. ის ამტკიცებს, რომ დისკურსი „ებრაული საბჭოთა რესპუბლიკის“ შესახებ XIX საუკუნის მეორე ნახევრის ებრაული ინტელექტუალური ამბოვნების ლოგიკური გაგრძელებაა და „ტერიტორიალიზმის“ იდეოლოგიის ნაწილია. დიმშიცის აზრით, როგორც ყირიმის, ისე ბირობიჯანის პროექტი ესთეტიკური თვალსაზრისით ჰგავდა სიონიზმის იდეოლოგიას, რომელიც განსაკუთრებითაა გამოხატული „ახალი ებრაელის“ შექმნის შესახებ საბჭოთა ნარატივში.

ყირიმის პროექტს ასევე განიხილავს არკადი ზელცერი საბჭოთა ებრაელთა მოდერნიზაციის შესახებ თავის ნაშრომში.

ამ თემაზე, ალბათ, ყველაზე მნიშვნელოვანი ნაშრომია ჯონათან ლ. დეიკელ-ჩენის წიგნი „წითელი მიწის მეურნეობა: ებრაული სასოფლო-სამეურნეო კოლონიზაცია და ადგილობრივი საბჭოთა ძალაუფლება“, რომელიც გამოაქვეყნა იელის უნივერსიტეტის გამომცემლობამ 2008 წელს და რო-

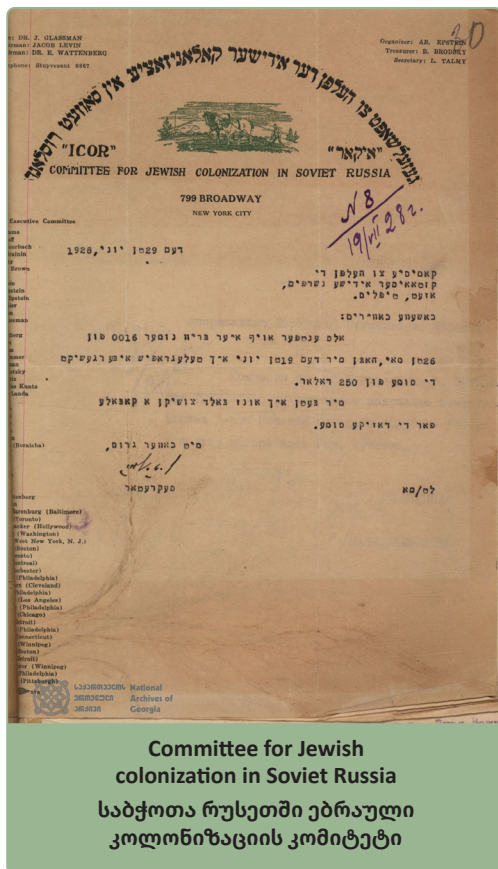
Evkombed (in Georgian it is called Gharebkom) was a committee to help poor Jews; it was created in 1925, and was functioning until the late 1930s, an organization that existed in Soviet Georgia and served as a tool for the authorities to send Jews to work in industry and create economic cooperatives. It closely cooperated with GruzOZET and collective farms. GruzOZET and Evkombed were the primary agents of organizing structures and sought out for Jewish people in order to encourage them towards agricultural work.

ევკომბედი არის ღარიბი ებრაელების დახმარების კომიტეტი, რომელიც 1925 წელს შეიქმნა და ფუნქციონირებდა 1930-იანი წლების ბოლომდე. ორგანიზაცია საბჭოთა საქართველოში არსებობდა და ხელისუფლებას ებრაელების ინდუსტრიაში სამუშაოდ გაგზავნასა და საწარმოო კოოპერატივების შექმნაში ეხმარებოდა. იგი მჭიდროდ თანამშრომლობდა გრუზოზეტთან და კოლმეურნეობებთან. გრუზოზეტი და ევკომბედი წარმოადგენდნენ მაორგანიზებელი სტრუქტურებისა და სასოფლო-სამეურნეო სამუშაოებში ჩასართავად ებრაელთა მოძიებისა და წახალისების მთავარ აგენტებს.

The New Economic Policy (NEP) was a set of economic policies that were pursued in the USSR during the 1920s, and involved the use of the market and various forms of ownership, attracting foreign capital in the form of concessions. This policy was announced following the 10th Communist Party Congress in 1921.

სხალი ეკონომიკური პოლიტიკა, იგივე ნეპი (Новая Экономическая Политика) არის ეკონომიკური პოლიტიკა, რომელიც 1921 წლის ბოლშევიკური პარტიის მე-10 ყრილობის შემდეგ გამოცხადდა და სსრკ-ში 1920-იან წლებში გატარდა. იგი მოიცავდა ბაზრისა და საკუთრების სხვადასხვა ფორმების განვითარებას, უცხოური კაპიტალის მოზიდვას კონცესიების სახით.

Another valuable book is the monograph of Konstantin Mogarichev “Our New Soviet Zion”: Projects and Creation Attempts of the Jewish National Territorial Unit in Crimea (1920-1940s) published in Simferopol in 2021.

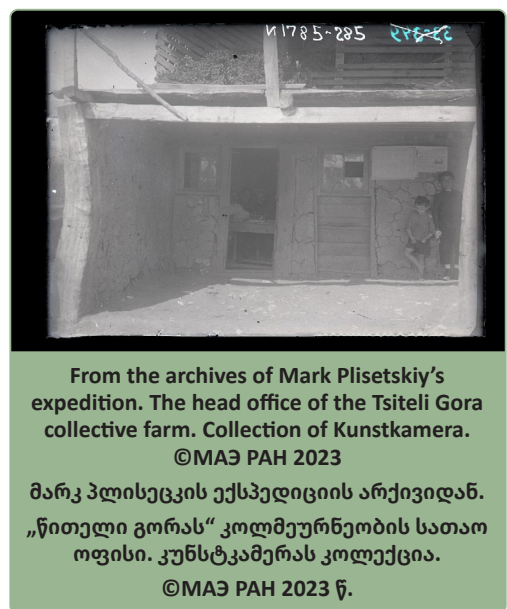
The book “Evkombed in Georgia: Historical Overview and an Analysis of their Activities” by S. Paykin, published in Tbilisi in 1933 for the fifth anniversary of Evkombed’s activities in Georgia, is full of ideological cliches and is written in propagandistic language. Nevertheless, it contains valuable information about the activities of the organization in Georgia.

A chapter about the activities Evkombed and Ozet in Soviet Georgia is also

მელიც ეძღვნება საბჭოთა ებრაული რესპუბლიკის შექმნის ყირიმის პროექტს. იგი ასევე იკვლევს შავი ზღვის რეგიონის ებრაული კოლმეურნეობების შექმნაში აგროგაერთიანებების მონაწილეობის საკითხებს.

აგროჯონთი, იგივე გაერთიანებული სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაცია — ეს იყო ამერიკაში არსებული ამერიკელ ებრაელთა ერთობლივი სადისტრიბუციო კომიტეტი, რომელსაც ადგილობრივი ებრაული თემი აფინანსებდა. 1924-1937 წლებში ორგანიზაცია საბჭოთა კავშირში ხელს უწყობდა ურბანული სივრცეებიდან ებრაული მოსახლეობის აგრარულ დასახლებებში გადასახლებას.

კიდევ ერთი ღირებული წიგნია კონსტანტინე მოგარიჩევის მონოგრაფია „ჩვენი საბჭოთა სიონი: ებრაელთა ეროვნული ტერიტორიული ერთეულის პროექტები და შექმნის მცდელობები ყირიმში (1920-1940-იანი წლები)“, რომელიც გამოქვეყნდა სიმფეროპოლში 2021 წელს.

From the archives of Mark Plisetskiy's expedition. The head office of the Tsetli Gora collective farm. Collection of Kunstkamera. ©MA3 PAH 2023
მარკ პლისეცკის ექსპედიციის არქივიდან. „წითელი გორას“ კოლმეურნეობის სათაო ოფისი. კუნსტკამერას კოლექცია. ©MA3 PAH 2023 წ.

contained in a book by Mark Plisetskiy, "Religiya i byt Gruzinskikh Evreev," "The Religion and Customs of Georgian Jews" published by the "Moskovskiy Rabochiy" printing house in 1931. This book is based on the author's ethnographic expeditions to Georgia in 1929 and 1930.

Very little information is available on monoethnic collective farms in Georgia. Nevertheless, this was one of the important political processes of the last century, and one of the epicenters of cultural-economic transformations after the announcement of new economic policy and new national political line of korenizatsiia in the entire Soviet Union.

Last but not least, an article fully dedicated to the first Jewish collective farm established in Georgia- Tsiteli Gora collective farm in Lagodekhi- was published in 1940 by the Jewish Historical Ethnographic Museum. It is the only Georgian-language article that refers to the Jewish collective farm of Tsiteli Gora named after comrade Vano Sturua. The article was written in 1940 by Ioseb Kurchishvili, who himself used to work in Evcombed.

საქართველოში ევკომბედის მოღვაწეობის მეხუთე წლისთავისადმი თბილისში 1933 წელს გამოქვეყნებული ს. პაიკინის წიგნი „ევკომბედი საქართველოში: ისტორიული მიმოხილვა და საქმიანობის ანალიზი“ სავსეა იდეოლოგიური შტამპებით და პროპაგანდისტული ენით. მიუხედავად ამისა, იგი ღირებულ ინფორმაციას მოიცავს საქართველოში ორგანიზაციის საქმიანობის შესახებ.

საბჭოთა ევკომბედისა და ობეტის საქართველოში საქმიანობას ეხება ასევე მარკ პლისეტსკის ნაშრომში „Религия и быт Грузинских Евреев“ [ქართველი ებრაელების რელიგია და ყოფა] ერთ-ერთი თავი. წიგნი გამოსცა სტამბამ „Московский Рабочий“ 1931 წელს. ეს წიგნი ეფუძნება ავტორის ეთნოგრაფიულ ექსპედიციებს საქართველოში 1929-1930 წლებში.

მონოეთნიკურ კოლექტივებზე საქართველოში ძალიან მწირი ინფორმაცია მოიპოვება. მიუხედავად ამისა, საქართველო გასული საუკუნის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი პოლიტიკური პროცესის, კორენიზაციის შემდგომი კულტურულ-ეკონომიკური გარდაქმნების ერთ-ერთ ეპიცენტრია მთელ საბჭოთა კავშირში.

ერთ-ერთი ბოლო, თუმცა არანაკლებ მნიშვნელოვანი სტატია 1940 წელს ებრაული ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის ნაშრომებში გამოქვეყნდა. იგი ეძღვნება საქართველოში, კერძოდ, ლაგოდეხში დაარსებულ პირველ ებრაულ კოლმეურნეობას — „წითელ გორას“. ის ერთადერთი ქართულენოვანი სტატიაა, რომელიც „წითელი გორას“ ებრაულ

The article is partly based on archival documents which the state and the Jewish Historical Ethnographic Museum gave the author access to. Kurchishvili starts his article at the end of the 1920s, and completes the history of the Tsiteli Gora collective farm based on the data of 1940. Therefore the basic and general processes and problems that characterized the monoethnic collectivization of all-Soviet Georgia of that period are not visible in this work.

This article, in accordance with the epoch and the requirements of the time, is full of propaganda nostrums, but as it is based on the author's own research, it remains an important point of reference for those who want to learn more about the history of Jewish collective farms in Georgia.

CRITIQUE OF SOURCES

The research team undertook serious work in the Georgian National Archives, collected and analyzed hundreds of documents related to the history of Jewish collective farms and the early Soviet history of Jewish life in Georgia. These were mostly documents of an official character kept in the archival records of the two primary organizations functioning in the researched period in Soviet Georgia - Evkombed and GruzOZET.

The research team tried to review the relationship between local and central government, the decision-making process, and the general policy of resettlement and the creation of a strong agricultural sector in Soviet Georgia.

კოლმეურნეობას ეხება. კოლმეურნეობა ამხანაგ ვანო სტურუას სახელობისა იყო. იგი 1940 წელს დაწერა იოსებ ქურჩიშვილმა, რომელიც თავად მუშაობდა „ევკომბედში“.

სტატია ნაწილობრივ ეფუძნება საარქივო დოკუმენტებს, რომლებზეც წვდომა ავტორს სახელმწიფომ და ებრაულმა ისტორიულ-ეთნოგრაფიულმა მუზეუმმა მისცა. ქურჩიშვილი სტატიას იწყებს 1920-იანი წლების ბოლოდან და „წითელი გორას“ კოლმეურნეობის ისტორიას 1940 წლის მონაცემებზე დაყრდნობით ავსებს. ამდენად, ის ძირითადი და ზოგადი პროცესები და პრობლემები, რითაც იმდროინდელი საბჭოთა საქართველოს მონოეთნიკური კოლექტივიზაცია ხასიათდებოდა, ამ ნაშრომში არ ჩანს.

ეს სტატია, ეპოქისა და დროის მოთხოვნების შესაბამისად, სავსეა პროპაგანდისტული შტამებით, მაგრამ, რამდენადაც იგი ეფუძნება ავტორისეულ კვლევას, ის მნიშვნელოვან წყაროდ რჩება მათთვის, ვისაც სურს მეტი გაიგოს საქართველოში ებრაული კოლმეურნეობების ისტორიის შესახებ.

წყაროების კრიტიკა

მკვლევართა ჯგუფმა საფუძვლიანად იმუშავა საქართველოს ეროვნულ არქივში, შეაგროვა და გააანალიზა ასობით დოკუმენტი, რომელიც დაკავშირებულია ებრაული კოლმეურნეობების ისტორიასთან და საქართველოში ებრაელთა ცხოვრების ადრეულ საბჭოთა პერიოდთან. ძირითადად, ეს იყო ოფიციალური ხასიათის

In the center of the book authors' attention were the documents which can shed light on the history of Jewish collective farms, including the following issues: Jewish life on the collective farms, the organizational process of resettling, and the creation of Jewish committees in Georgia which were supposed to search for possible lands and areas for future collective farms. Local Soviet Jewish workers committees were established in order to be part of the land research process, from the beginning of the creation of collective farms in the 1920s with government and communist authorities, and these committees became active members of collective farms later on.

During the archival work, we were able to identify 3 types of documents that we regularly encountered.

The first type are statements and applications of citizens to Evkombed [Komitet pomoshi evreiskoi bednote, or the Committee of Assistance the Jewish Poor] and GruzOZET [Zemel'noe ustroistvo trudiashchikhsia evreev or the Settlement of Tiling Jews] where the citizens would ask various types of help or assistance.

The second type of documents are the resolutions of Evkombed conferences and meetings, where all ideas and directions of Jewish collectivization politics were brought together and discussed. In these documents, the direction of general central Soviet policy on issues of monoethnic collective farms are clearly visible.

დოკუმენტები, რომლებიც ინახება საკვლევ პერიოდში საბჭოთა საქართველოში მოქმედი ორი ძირითადი ორგანიზაციის — ევკომბედისა და გრუზოზეტის საარქივო ფონდებში.

კვლევაში შევეცადეთ დავკვირვებოდით ადგილობრივ და ცენტრალურ ხელისუფლებას შორის ურთიერთობებს, გადაწყვეტილების მიღების პროცესსა და საბჭოთა საქართველოში განსახლებისა და ძლიერი აგრარული სექტორის შექმნის ზოგადი პოლიტიკის მიმდინარეობას.

საარქივო კვლევის დროს გავეცანით დოკუმენტებს, რომლებმაც შესაძლოა ნათელი მოჰფინონ ებრაული კოლმეურნეობების ისტორიას, მათ შორისაა ისეთი საკითხები, როგორებიცაა: ებრაელთა ცხოვრება კოლმეურნეობებში, განსახლების საორგანიზაციო პროცესი და ებრაული კომიტეტების შექმნა, რომლებთაც უნდა მოეძიათ შესაძლო მიწები და ტერიტორიები სამომავლო კოლმეურნეობების დასაარსებლად. ადგილობრივი საბჭოთა ებრაული კომიტეტები 1920-იან წლებში კოლმეურნეობებთან ერთად დაარსდნენ, რათა მთავრობასთან და კომუნისტურ ხელისუფლებასთან ერთად მონაწილეობა მიეღოთ მიწების მოძიების პროცესში. ეს კომიტეტები მოგვიანებით თავად იქცნენ კოლმეურნეობების მნიშვნელოვან წევრებად.

საარქივო მუშაობის დროს შევძელით სამი ტიპის დოკუმენტის ამოცნობა.

მათგან პირველია მოქალაქეების მიერ „ევკომბედსა“ [Комитет помощи еврейской бедноте, ე.ი. ღარიბ ებრაელთა დახმარების კომიტეტი] და „გრუ-

Tobacco storage. Tsiteli Gora collective farm, 1929. Kunstkamera collection. ©МАЭ РАН 2023

თამბაქოს საწყობი. „წითელი გორას“ კოლმეურნეობა, 1929 წ. კუნსტკამერას კოლექცია. ©МАЭ РАН 2023 წ.

The third type of documents are organizational papers and orders where we can easily see what was the communication style between the central and local Evkombed and GruzOZET committees. We can see very polite and formal language that was always used for communications. Russian, Georgian and Yiddish were widely used languages for official documentation. In particular, Yiddish was used not only in documents related to the Jewish community (especially in the letters from Agro Joint) and its organizational life, but also broadly, popular events such as concerts, plays and other cultural events in Yiddish.

It was especially interesting for the research team to see and analyze the telegraphic correspondences showing communication between these structures, which clearly show the form of mutual communication between state and party institutions.

Another valuable corpus of sources used in the current study is oral history interviews. The book's authors with the collaboration of our dear colleague, his-

ზომეტისთვის“ [Земельное устройство трудящихся евреев, ე.ი. მშრომელი ებრაელების დასახლება] გაგზავნილი განცხადებები, სადაც მოქალაქეები ითხოვდნენ სხვადასხვა სახის დახმარებას.

მეორე ტიპის დოკუმენტებია ევკომბედის კონფერენციებისა და შეხვედრების რეზოლუციები, სადაც თავს იყრიდა და განიხილებოდა ებრაელთა კოლექტივიზაციის პოლიტიკის ყველა იდეა და მიმართულება. ამ დოკუმენტებში აშკარად ჩანს ცენტრალური საბჭოთა პოლიტიკის ზოგადი მიმართულება მონოეთნიკური კოლმეურნეობების საკითხებთან დაკავშირებით.

მესამე ტიპის დოკუმენტები — საორგანიზაციო დოკუმენტები და ბრძანებებია, სადაც ნათლად ჩანს, თუ როგორი იყო კომუნიკაციის სტილი ცენტრალურ და ადგილობრივ ევკომბედისა და გრუზომეტის კომიტეტებს შორის. აქ შესამჩნევია თავაზიანი და ფორმალური ენა, რომელსაც ყოველთვის მიმართავდნენ კომუნიკაციისას. ოფიციალურ დოკუმენტაციაში რუსული, ქართული და იდიშური ფართოდ გამოიყენებოდა. მაგალითად, იდიშური გამოიყენებოდა არა მხოლოდ ებრაულ თემთან დაკავშირებულ დოკუმენტებსა (განსაკუთრებით, აგროჯოინტის წერილებში) და თემის ორგანიზაციულ ცხოვრებაში, არამედ ფართოდ გავრცელებული იყო კონცერტებზე, სპექტაკლებსა და სხვა კულტურულ ღონისძიებებზე.

ასევე საინტერესო იყო სტრუქტურებს შორის კომუნიკაციის ამსახველი სატელეგრაფო მიმოწერები, რომლებიც ნათლად

torian Ketí Chikviladze, collected 20 oral history interviews during field trips in Lagodekhi, Tseli Gora, Ulianovka and Kulashi. These interviews were taken with local non-Jewish populations, as the Jewish population left provincial localities around Georgia, especially the territories of former collective farms, in the 1970s and again in the 1990s.

Tseli Gora, probably a former Jewish house.
Photo by Yulia Oreshina

**„წითელი გორა“, ალბათ ყოფილი
ებრაული სახლი. იულია ორეშინას ფოტო**

It is clear that both archival and oral history sources used for the current book are incomplete, and have a number of limitations. First of all, the archival documents are often too official and impersonal, and in many cases the book authors should only guess how the real people's life looked during the research period, based on their applications and letters to the authorities.

On the other hand, oral history inter-

ასახვენ სახელმწიფო და პარტიული ინსტიტუტების ურთიერთობის ფორმას.

მოცემული კვლევა ღირებულ წყაროდ ზეპირ ისტორიებსაც იყენებს. წიგნის ავტორებმა ჩვენს ძვირფას კოლეგასთან, ისტორიკოს ქეთი ჩიკვილაძესთან თანამშრომლობით, გასვლითი ექსპედიციის დროს ჩაწერილი ინტერვიუების საშუალებით, შეაგროვეს არაერთი ზეპირი ისტორია ლაგოდეხში, „წითელ გორაში“, ულიანოვკასა და კულაშში. ჯამში მოხერხდა 20 ინტერვიუს ჩაწერა ადგილობრივ არაებრაულ მოსახლეობასთან, რადგან მათ საქართველოში არსებული მცირე დასახლებები და, განსაკუთრებით, ყოფილი კოლმეურნეობების ტერიტორიები 1970-იან და შემდეგ 1990-იან წლებში დატოვეს.

ნათელია, რომ როგორც საარქივო, ისე ზეპირი ისტორიის წყაროები, რომლებიც გამოყენებულია წინამდებარე წიგნისთვის, არასრულია და მათ აქვთ მთელი რიგი შეზღუდვები. უპირველეს ყოვლისა, საარქივო დოკუმენტები ხშირად ზედმეტად ოფიციალურია და მათში არ ჩანს ადამიანი, შესაბამისად, მათი განცხადებებისა და ხელისუფლების მიმართ წერილების საფუძველზე, ხშირ შემთხვევაში, გვიწევს ვივარაუდოთ, თუ როგორი იყო რეალურად ადამიანების ცხოვრება საკვლევ პერიოდში.

მეორე მხრივ, ყოფილი კოლმეურნეობების ადგილებზე შეგროვებულ ზეპირ ისტორიებსაც აქვთ თავიანთი ნაკლოვანებები — იშვიათად შევხვდებით იმ ადამიანებს, რომლებიც რეალურად ცხოვრობ-

views collected in the localities of former collective farms also have their limitations; for instance, we could rarely reach the people who actually lived in the area during the existence of the collective farms. Moreover, as none of our interlocutors were Jewish, these interviews still showed us the picture from an outsider's perspective. Nevertheless, the collected resource base was sufficient for the purposes of the study which you have in your hand and will, hopefully, encourage more research on the area.

დნენ ამ ტერიტორიაზე კოლმეურნეობის არსებობის პერიოდში. მიუხედავად იმისა, რომ არც ერთი ჩვენი თანამოსაუბრე არ იყო ებრაელი, ეს ინტერვიუები და შეგროვებული მასალები საკმარისი აღმოჩნდა, რათა მიგვეღწია კვლევის მიზანს და, იმედია, წინამდებარე გამოცემა კიდევ უფრო მეტად წაახალისებს ამ მიმართულებით კვლევის მსურველთ.

CHAPTER 1

JEWISH HISTORY OF GEORGIA. AN OVERVIEW

When we are talking about Jewish collective farms in Soviet Georgia, we should take into account that these collective farms were created in a Soviet Republic with its own very particular and unique Jewish history and Jewish community.

The majority of people who united to create Jewish collective farms in Georgia were Georgian Jews. Historically, a small Ashkenazi community has lived in the country, and the majority of Ashkenazi Jews came to Georgia starting in the 19th century.

The Soviet period, and especially World War II and the early process of industrialization had a major effect on the Jewish community, resulting in the enlargement of the Ashkenazi community as the result of resettlement from other parts of the USSR. Nevertheless, most of the people active on the Jewish collective farms in Soviet Georgia came from the Georgian Jewish milieu.

Georgian Jews are a unique and ancient community, distinct from other Jewish Diasporas. It is one of the oldest diaspora communities in the world, dating back to the first century B.C.E, and perhaps even earlier.

According to the Georgian historical tradition, Jews have been living on the territory of Georgia for about 26 centuries.

Georgian chronicles of the 11th centu-

თავი 1

საქართველოს ებრაული ისტორია. მიმოხილვა

როდესაც ვსაუბრობთ საბჭოთა საქართველოში ებრაულ კოლმეურნეობებზე, უნდა გავითვალისწინოთ, რომ ეს კოლმეურნეობები საბჭოთა რესპუბლიკაში დაარსდნენ თავიანთი განსაკუთრებული და უნიკალური ებრაული ისტორიითა და ებრაული თემით.

საქართველოში ებრაული კოლმეურნეობების შესაქმნელად გაერთიანებული ადამიანების უმრავლესობა ქართველი ებრაელები იყვნენ. მცირე აშქენაზი თემი ისტორიულად ყოველთვის ცხოვრობდნენ ქვეყანაში, თუმცა მათმა უმრავლესობამ საქართველოში მე-19 საუკუნიდან იწყო ჩამოსვლა.

საბჭოთა დრომ, განსაკუთრებით, მეორე მსოფლიო ომის პერიოდმა და ინდუსტრიალიზაციის პროცესებმა, რა თქმა უნდა, გავლენა იქონია აშქენაზი თემის გაფართოებაზე — ისინი საბჭოთა კავშირის სხვადასხვა ადგილებიდან ჩამოდიოდნენ და კოლმეურნეობებში ერთიანდებოდნენ, თუმცაღა საბჭოთა საქართველოში ებრაულ კოლმეურნეობებში მცხოვრებთა უმრავლესობა ქართველი ებრაელები იყვნენ.

ქართველი ებრაელები უნიკალური და უძველესი სამოგადოებაა, რომელიც განსხვავდება სხვა ებრაული დიასპორებისაგან.

ry, for example, “Kartlis Tskhovreba” [Life of the Kartli] and “The Life of St. Nino” report that the first Jews came to the territory of Kartli, a region of Georgia, and settled there when the Babylonian king Nebuchadnezzar destroyed the first temple and expelled the Jews from Jerusalem in 586 BC.

Leonti Mroveli, the compiler of an 11th century chronicle, wrote: “After a long time, King Nebuchadnezzar invaded Jerusalem. The Jews who fled from there came to Kartli; they began to ask the rulers of Mtskheta, that time’s capital, to give them land and the imposed tribute on them. The rulers gave it to them, and settled them in the Aragvi gorge, near a spring called Zanavi. The land that they held on the condition of paying tribute is now called Zanavi.

View of Mtskheta from Jvari monastery.
Photo: Yulia Oreshina

მცხეთის ხედი ჯვრის მონასტრიდან.
იულია ორეშინას ფოტო

Vakhushti Batonishvili (18th century) wrote about the same event: “And the Jews expelled by Nebuchadnezzar came again, and the rulers of Mtskheta also settled them in Kherki, north of Aragvi.” As we can see, he writes that under Nebuchadnezzar the Jews “came again”, which

ეს არის მსოფლიოში ერთ-ერთი უძველესი დიასპორული საზოგადოება, რომელიც თარიღდება ჩვენს წელთაღრიცხვამდე პირველი საუკუნით და შესაძლოა უფრო ადრეც.

ქართული ისტორიული ტრადიციის მიხედვით, ებრაელები საქართველოში დაახლოებით 26 საუკუნეა ცხოვრობენ.

მე-11 საუკუნის ქართული ქრონიკები, როგორებიცაა: „ქართლის ცხოვრება“ და წმინდა ნინოს ცხოვრება, გვაუწყებენ, რომ ქართლის ტერიტორიაზე პირველი ებრაელები მოხვდნენ და დასახლდნენ მას შემდეგ, რაც ბაბილონელმა მეფემ ნაბუქოდონოსორმა ძვ.წ. 586 წელს პირველი ტაძარი გაანადგურა და იერუსალიმიდან ებრაელები განდევნა.

მე-11 საუკუნის ქრონიკის შემქმნელი ლეონტი მროველი წერდა: „...და გამოვდეს ამას შინა ჟამნი მრავალნი. მაშინ ნაბუქოდონოსორ მეფემან წარმოსტყუენა იერუსალემი, და მუნით ოტებულნი ურიანი მოვიდეს ქართლს, და მოითხოვეს მცხეთელთა მამასახლისისაგან ქუეყანა ხარკითა. მისცა და დასხნა არაგუსა ზედა, წყაროსა, რომელსა ჰქვან ზანავი. და რომელი ქუეყანა აქუნდა მათ ხარკითა, აწ ჰქვან ხერკ ხარკისა მისთვის“.

ვახუშტი ბატონიშვილი (მე-18 ს.) ამავე მოვლენაზე წერდა: „და მოვიდნენ ისევ ნაბუქოდონოსორის მიერ დევნილი ებრაელები და დაასახლა ისინი მცხეთის უხუცესმა ხერკში, არაგვის ჩრდილოეთ ნაწილში“. როგორც ვხედავთ ნაბუქოდონოსორის პერიოდის ებრაელებზე ის წერს: „ისევ მოვიდნენ“, რაც მიუთითებს იმაზე, რომ ბატონიშვილის მოსაზრებით, ებრაელები საქართველოში უფრო ადრე დასახლდნენ.

indicates that Batonishvili believed that the Jews arrived in Georgia earlier.

Chronicles also speak of the existence of several waves of Jewish settlers between the first century BC and the first century AD.

In the ancient Georgian historical monument “The Conversion of Georgia to Christianity”, another version of the date of the appearance of Jews in Georgia is recorded; 169 BC, which coincides with the reign of the Seleucid king Antiochus IV (175-163), whose policies led to the uprising in Judea and the Maccabean wars.

Georgian legends associate the next wave of Jewish migration to Georgia with the capture of Jerusalem by the Roman emperor Vespasian in 70.

However, the first material evidence that Jews lived on the territory of Georgia, namely in Mtskheta and Urbnisi, refers only to the first centuries of our era.

As a result of archaeological excavations of the ancient necropolis of Samtavro in Mtskheta, the ancient capital of Georgia, carried out back in 1872 and in 1938, two tombstones with Hebrew inscriptions dated to the 4th-5th centuries AD were found. One of these stones is now on display at the Museum of the History of Georgian Jews named after David Baazov, and the second is in the storage of the National Museum of Georgia.

მატიანეები ასევე იუწყებიან ებრაული გადმოსახლების რამდენიმე ტალღის შესახებ, რაც ძვ.წ. აღრიცხვის პირველი საუკუნიდან ახ.წ. აღრიცხვის პირველი საუკუნის პერიოდებს მოიცავს.

ძველქართულ ისტორიულ ძეგლში „მოქცევაი ქართლისაი“ დაფიქსირებულია ებრაელების საქართველოში გაჩენის თარიღის კიდევ ერთი ვარიანტი. ეს გახლავთ ძვ.წ. 169 წელი, რაც ემთხვევა სელევკიდების მეფის ანტიოქე IV (175-163 წწ.) მმართველობის პერიოდს, რომლის პოლიტიკამაც იუდეაში აჯანყება და მაკავეის ომები გამოიწვია.

ქართული ლეგენდების თანახმად, ებრაელების საქართველოში გადმოსახლების შემდეგი ტალღა უკავშირდება ახ. წ. 70 წელს რომელი იმპერატორის ვესპასიანეს მიერ იერუსალიმის აღებას.

მიუხედავად ამისა, პირველი მატერიალური წყაროები, რომლებიც ამტკიცებენ, რომ ებრაელები ცხოვრობდნენ საქართველოს ტერიტორიაზე, კონკრეტულად მცხეთასა და ურბნისში, მიეკუთვნებიან ახ.წ. პირველ საუკუნეს. მცხეთაში, კერძოდ კი — სამთავროში, 1872 და 1938 წლებში ჩატარებული სამარხების არქეოლოგიური გათხრების შედეგად, აღმოჩენილ იქნა ორი საფლავის ქვა ივრითული დამწერლობით, რომლებიც თარიღდებოდა ახ.წ. მე-4-მე-5 საუკუნეებით. ამ ქვათაგან ერთ-ერთი დავით ბააზოვის სახელობის ქართველი ებრაელების ისტორიის მუზეუმშია გამოფენილი, მეორე კი, საქართველოს ეროვნული მუზეუმის საცავში ინახება.

According to a legend, the Svetitskhoveli Cathedral in Mtskheta, which until recently was the most important cathedral in Georgia, was built on the site of the death of Sidonia, a Jewish woman who converted to Christianity, at the moment when her brother brought Christ's robe from the holy land.

According to Georgian historical tradition, Jews lived in almost every corner of the country. Many of them have been serfs since the 14th and 15th centuries and belonged to private owners, the crown, or the church. There were also Jewish landowners. A significant part of the Jewish population of Georgia was engaged in small-scale international trade or handicrafts, especially dyeing, wool, shoe-making, and ceramics manufacturing were widespread. Jews were also locksmiths

ლეგენდის თანახმად, მცხეთის სვეტიცხოვლის ტაძარი, რომელიც ბოლო დრომდე საქართველოს მთავარი საკათედრო ტაძარი იყო, აშენდა ქრისტიანობაზე მოქცეული ებრაელი ქალის, სიდონიას, გარდაცვალების ადგილზე. სიდონია იმ დროს გარდაიცვალა, როდესაც მისმა ძმამ წმინდა მიწიდან ჩამოტანილი ქრისტეს კვართი გადასცა, მან იგი გულში ჩაიკრა და ასე განუტევა სული.

ქართული ისტორიული ტრადიციის თანახმად, ებრაელები ცხოვრობდნენ ქვეყნის თითქმის ყველა კუთხეში. მე-14-მე-15 საუკუნის შემდეგ მათგან მრავალი ყმებად იქცნენ და ეკუთვნოდნენ კერძო მფლობელებს, ეკლესიას ან სამეფო ოჯახს. იყვნენ ასევე მიწათმფლობელი ებრაელებიც.

and blacksmiths. This activity was also to some extent connected with trade, since the Jewish artisans themselves sold their products. However, they often simultaneously did not completely break away from agriculture, especially in Eastern Georgia, where almost everyone had their own land plot for an orchard and a vineyard.

With the abolition of serfdom, the development of trade and the growth of cities in the 18th and 19th centuries, there was a process of resettlement of the Jewish population from small, declining locations to larger centers. By this time, Georgian Jews were already an integral part of Georgian society. Up until the annexation of Georgia to the Russian Empire, the majority of Georgian Jews lived in Georgia.

Georgian Jews were in many terms better integrated with Georgian people than any other ethnic or national minority in Georgia. Israeli researcher Konstantin Lerner tends to analyze the phenomenon of Georgian Jewry as acculturation without assimilation. It should be noted that the lexical influence of Hebrew can be traced in the Georgian language, which may also indicate a long cohabitation of non-Jewish Georgians with Jewish Georgians. So, the counting of the days of the week in the Georgian language starts from Saturday - which is called "shabati".

The endonym of Georgian Jews is either "ebraeli" or "kartveli ebraeli". Historically, there were also other names such as Uria, Israeli, and Israelishvili.

With the annexation of Georgia by the Russian Empire in the 19th century, legal restrictions on Jews that existed in the Russian Empire spread to the territory of

საქართველოში მყოფი ებრაული მოსახლეობა ძირითადად წვრილმანი ვაჭრობით ან ხელოსნობით იყო დაკავებული, განსაკუთრებით გავრცელებული იყო სამღებრო ხელობა, მატყლის დამუშავება, მეწაღეობა, კერამიკული წარმოება. ებრაელები ასევე მუშაობდნენ ზეინკლებად და მჭედლებად. მათი საქმიანობა გარკვეულწილად დაკავშირებული იყო ვაჭრობასთანაც, რამდენადაც ხელოსანი ებრაელები თავადვე ყიდდნენ საკუთარ ნაწარმს. ამასთან ერთად ისინი სრულად არ წყდებოდნენ მიწათმოქმედებას, განსაკუთრებით აღმოსავლეთ საქართველოში — თითქმის ყველას ჰქონდა საკუთარი მიწის ნაკვეთი, რომელზეც აშენებდნენ ხილის ბაღებსა და ვენახებს.

ბატონყმობის გაუქმების შემდეგ, ვაჭრობის განვითარებასა და მე-18-მე-19 საუკუნეებში ქალაქების ზრდასთან ერთად, მოხდა ებრაული საზოგადოების გადასახლება მცირე ლოკაციებიდან შედარებით დიდ ცენტრებში. ამ დროისათვის ქართველი ებრაელები უკვე შეადგენდნენ ქართული საზოგადოების განუყოფელ ნაწილს. რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში შესვლამდე საქართველოში ძირითადად ქართველი ებრაელები ცხოვრობდნენ.

საქართველოში მცხოვრებ სხვა ეთნიკურ ჯგუფსა თუ უმცირესობასთან შედარებით ქართველი ებრაელები ყველაზე მეტად არიან ინტეგრირებული ქართულ საზოგადოებაში. ისრაელელი მკვლევარი კონსტანტინ ლერნერი ქართველი ებრაელების ფენომენის ანალიზისას მიუთითებს მათ აკულტურირებაზე ასიმილაციის გარეშე. აღსანიშნავია ისიც, რომ ქართულ

Georgia. The same period was also the beginning of the gradual resettlement of Ashkenazi Jews from the rest of the Russian Empire to Georgia. These Ashkenazim brought Yiddish with them. Tbilisi, Poti and Batumi became the primary centers of Ashkenazi culture.

By 1801, when Georgia was incorporated into the Russian Empire, Georgian Jews already constituted an integral part of Georgian society with their own niche as traders within the country's economy, as well as their unique culture and traditions. The incorporation of Georgia into the Russian Empire resulted in gradual arrival of Ashkenazi Jewry from other parts of the Empire. Simultaneously, Russian legislation restricting the rights of the Jews was applied to Georgia. It has been previously stated that Georgian Jews were acculturated, but not assimilated in Georgia (Lerner 2014). The community did not develop any separate language like Yiddish or Ladino, but spoke (and still speaks) Georgian. The use of language is a very important marker, since it is a valuable part of Georgian national identity with its alphabet constituting a part of the national heritage of the country.

Historically, the Caucasus is a region prone towards conflict. It is clear, however, that Georgian Jews successfully co-existed with local Georgian non-Jewish populations for over 25 centuries. This doesn't exclude the fact that clashes and problems between Jews and non-Jews have had a place in the history of Georgia. Nevertheless, at the very least the extant Georgian literature points to the conclusion that Georgian Jews and Geor-

ენაში მრავლად შეინიშნება ივრითის გავლენები, რაც მეტყველებს ქართველი არაებრაელებისა და ქართველი ებრაელების ხანგრძლივ თანაცხოვრებაზე. მაგალითად, კვირის დღეების ათვლა ქართულ ენაში დაკავშირებულია ებრაულ შაბათთან (რომელიც ებრაულადაც „შაბათად“ ჟღერს), თუ კვირის მერამდენე დღეა შაბათიდან — ორშაბათი, სამშაბათი, ოთხშაბათი და ა.შ. თავად ქართველ ებრაელებს უწოდებენ ან „ებრაელს“, ან „ქართველ ებრაელს“. ისტორიულად არსებობდა სხვა დასახელებებიც: „ურია“, „ისრაელი“ და „ისრაელიშვილი“.

მე-19 საუკუნეში, რუსეთის იმპერია-სთან მიერთების შემდეგ საქართველოზე იმპერიაში არსებული სამართლებრივი შეზღუდვები გავრცელდა. იგივე პერიოდი იქცა აშქენაზი ებრაელების რუსეთის იმპერიიდან საქართველოში გადმოსახლების საწყისად.

1801 წლისთვის, როდესაც საქართველო რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში შევიდა, ქართველი ებრაელები უკვე შეადგენდნენ ქართული საზოგადოების განუყოფელ ნაწილს. როგორც ვაჭრებს, მათ თავიანთი ადგილი ეკავათ ქვეყნის ეკონომიკასა და საზოგადოებაში — თავიანთი უნიკალური კულტურითა და ტრადიციებით. საქართველოს რუსეთის იმპერიასთან შეერთებამ გამოიწვია იმპერიის სხვა კუთხეებიდან აშქენაზი ებრაელების თანდათანობით ჩამოსვლა. პარალელურად, რუსეთის კანონმდებლობა, რომელიც ზღუდავდა ებრაელთა უფლებებს, საქართველოს ტერიტორიაზეც გავრცელდა. დადგენილი ფაქტია, რომ ქართველი ებრაელები იყვნენ აკულტურირებული,

gian non-Jews had a long history of relatively comfortable coexistence.

The 20th century saw the gradual spread of Zionism in Georgia, as well as attempts made in Soviet Georgia to collectivize and unite local Jews into collective farms. This is how the Jewish collective farm “Tsiteli Gora” in Kakheti in eastern Georgia appeared, which existed until the 1970s.

A house under construction for public needs. Lagodekhi municipality, Tsiteli Gora collective farm, 1929. A picture from the collection of Kunstkamera. ©MA3 PAH 2023

მშენებარე სახლი საზოგადოებრივი საჭიროებისთვის. ლაგოდეხის მუნიციპალიტეტი, „წითელი გორას“ კოლმეურნეობა, 1929 წ. სურათი კუნსტკამერას კოლექციიდან. ©MA3 PAH 2023 წ.

მაგრამ არა ასიმილირებული საქართველოსთან (Lerner 2014). თემს არ შეუქმნია ცალკე ენა, როგორცაა იდიში ან ლადინო, არამედ ლაპარაკობდა (და დღესაც საუბრობს) ქართულად. ენის გამოყენება ძალიან მნიშვნელოვანი მდგენელია, რამდენადაც ის ქართული ეროვნული იდენტობის ღირებული ნაწილია და ანბანი ქვეყნის ეროვნულ მემკვიდრეობადაა მიჩნეული.

ისტორიულად, კავკასია კონფლიქტური რეგიონია. თუმცა, ცხადია, რომ ქართველი ებრაელები წარმატებით თანაარსებობდნენ ადგილობრივ ქართულ არაებრაულ მოსახლეობასთან 25 საუკუნეზე მეტი ხნის განმავლობაში. ეს არ გამოირიცხავს იმას, რომ საქართველოს ისტორიაში ებრაელებსა და არაებრაელებს შორის გარკვეული შეტაკებები და უთანხმოებები არ ხდებოდა, თუმცა ამ საკითხზე არსებული ქართული ლიტერატურა მიუთითებს იმაზე, რომ ქართველ ებრაელებსა და ქართველ არაებრაელებს ერთად ჰარმონიული თანაცხოვრების ხანგრძლივი ისტორია აქვთ.

მე-20 საუკუნე — ესაა საქართველოში სიონიზმის თანდათანობითი გავრცელების პერიოდი. ამ დროს საბჭოთა საქართველოში ადგილი ჰქონდა კოლექტივიზაციისა და ადგილობრივი ებრაელების კოლმეურნეობებში გაერთიანების მცდელობებს. სწორედ ამ პროცესის შედეგად წარმოიშვა ებრაული კოლმეურნეობა „წითელი გორა“. ის მდებარეობდა კახეთში, საქართველოს აღმოსავლეთ ნაწილში და მან 1970-იან წლებამდე იარსება.

ალტშულერის (2012) მიხედვით, 1950-

**A street in Tseteli Gora today,
photo by Yulia Oreshina**
**დღევანდელი ქუჩა „წითელ გორაში“,
იულია ორეშინას ფოტო**

According to Altshuler, in the 1950s 29% of the synagogues which remained open in the Soviet Union were in Georgia (26 of 90), while only 2.3% of the Soviet Union's Jewish population lived in that republic¹. This illustrates, on the one hand, the low level of secularization in Georgian Jewish society, and, on the other hand, the lighter approach of local Soviet authorities to religious practices in Georgia. Nevertheless, cases of persecutions of prominent Jewish figures are known, such as the arrest of Tskhinvali rabbis in the 1930s, as well as the persecutions of prominent Jewish intellectuals and the director of the Historical and Ethnographical Museum of the Jews of Georgia over charge of Zionism in the 1950s.

During World War II, the Georgian SSR served as an important anchor point in the evacuation of civilian population from Nazi-occupied North Caucasus and Crimea, and a place for the temporary relocation of refugees from other parts of the USSR. My preliminary archival research shows that organized evacuation from Crimea and North Caucasus was ongoing through the

იან წლებში საბჭოთა კავშირში გახსნილი სინაგოგების 29% საქართველოზე მოდიოდა (26 სინაგოგა — 90-დან), ხოლო საბჭოთა კავშირის ებრაელი მოსახლეობის მხოლოდ 2,3% ცხოვრობდა ამ რესპუბლიკაში.¹ ეს ასახავს, ერთი მხრივ, საქართველოს ებრაულ საზოგადოებაში სეკულარიზაციის დაბალ დონეს და, მეორე მხრივ, ადგილობრივი საბჭოთა ხელისუფლების მსუბუქ მიდგომას საქართველოში რელიგიური პრაქტიკისადმი. მიუხედავად ამისა, ცნობილია გამოჩენილი ებრაელი მოღვაწეების დევნის შემთხვევები, როგორიცაა 1930-იან წლებში ცხინვალის რაბინების დაპატიმრება, ასევე გამოჩენილი ებრაელი ინტელექტუალებისა და საქართველოს ებრაელთა ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის დირექტორის დევნა სიონიზმის ბრალდებით 1950-იან წლებში.

მეორე მსოფლიო ომის დროს, საქართველოს რესპუბლიკა იყო მნიშვნელოვანი ადგილი, რომელსაც ნაცისტების მიერ ოკუპირებული ჩრდილოეთ კავკასიისა და ყირიმიდან მშვიდობიანი მოსახლეობა აფარებდა თავს. იგი ასევე დროებითი თავშესაფარი იყო სსრკ-ის სხვა რესპუბლიკებიდან დევნილი ლტოლვილებისთვის. წინასწარი საარქივო კვლევა აჩვენებს, რომ ყირიმიდან და ჩრდილოეთ კავკასიიდან ორგანიზებული ევაკუაცია საქართველოს სსრ-ის გავლით მიმდინარეობდა და ევაკუირებულების ნაწილი დროებით ჩერდებოდა რესპუბლიკაში. ამავე პერიოდში კავკასიის მთების გავლით საქართველოში დევნილთა არაორგანიზებული ტალღა შემოვიდა. სერგო მეტრეველმა, ქართველმა „მსოფლიო ხალხთა წმინდანმა“, კავკასიის მთებისკენ აიღო გეზი, რათა

Georgian SSR, with some of the evacuated temporarily being located in the republic. In the same period, an unorganized wave of refugees came to Georgia through the Caucasian mountains. Sergei Metreveli, a Georgian recognized as Righteous Among Nations, showed a path through the Caucasus mountains in order to give shelter to a family he guided to Georgia. This influx, a considerable part of which was constituted of Ashkenazi Jews from the European USSR, including large cities, changed the usual patterns of life in Soviet Georgia and, most probably, brought trends towards modernization and facilitated the building of new connections and relations within local communities.

The Union of Polish Patriots in the USSR and the Organizing Committee of Polish Jews in the Soviet Union were involved in the relocation of Polish Jewish refugees from the front line to areas behind the frontlines. A branch of this organization was active in Georgia, and a considerable number of Polish citizens stayed in the Georgian SSR during World War II.

Głowacki mentions that between 3,000 and 5,000 of evacuated Polish citizens, many of whom were Jewish, resided in the territory of Soviet Georgia during World War II². The preliminary archival research allows for an estimate of not less than 50,000 people, a considerable percent of whom were Jewish, but the research is ongoing. These figures may not seem significant within the scale of the entire USSR, but these numbers are considerable within the framework of the Georgian SSR with its population of about 4 million, around 30,000 of whom were Jewish³.

მისთვის მშობლიურ ადგილებში თავშესაფარი ეპოვა ხალხთან ერთად, რომელსაც ის წინ მიუძღოდა. მოსახლეობის ამ ნაკადმა, რომლის მნიშვნელოვან ნაწილს შეადგენდა სსრკ-ის ევროპული ნაწილიდან, მათ შორის დიდი ქალაქებიდან წამოსული აშქენაზი ებრაელები, შეცვალა საბჭოთა საქართველოში ჩვეული ცხოვრების წესი, სავარაუდოდ, მოდერნიზაციის ტენდენციებიც შემოიტანა და ხელი შეუწყო საქართველოში ადგილობრივ საზოგადოებებთან ახალი კავშირებისა და ურთიერთობების დამყარებას.

პოლონელი ებრაელი ლტოლვილების ფრონტის ხაზიდან სამშობლოში გადაყვანის საქმეში მონაწილეობას იღებდნენ სსრკ-ის პოლონელ პატრიოტთა კავშირი და პოლონელ ებრაელთა საორგანიზაციო კომიტეტი. ამ ორგანიზაციის ქსელი საკმაოდ აქტიური იყო საქართველოშიც და პოლონეთის მოქალაქეების დიდი ნაწილი დარჩა საქართველოს საბჭოთა რესპუბლიკაში მეორე მსოფლიო ომის დროს (Głowacki 1992, Wąs 2014).

გლოვაცკი (1992) აღნიშნავს, რომ საქართველოს ტერიტორიაზე მეორე მსოფლიო ომის დროს 3000-იდან 5000-მდე ევაკუირებული პოლონეთის მოქალაქე ცხოვრობდა, რომელთაგან ბევრი ებრაელი იყო.² წინასწარი საარქივო კვლევა საშუალებას იძლევა შეფასდეს ეს რიცხვი არანაკლებ 50 000 ადამიანისა, რომელთა მნიშვნელოვანი პროცენტი ებრაელი იყო. ეს მაჩვენებლები შეიძლება არ იყოს ყურადსაღები მთელი სსრკ-ის მასშტაბით, მაგრამ ეს რიცხვი მნიშვნელოვანია საქართველოს შემთხვევაში, რომლის მოსახლეობა დაახლოებით 4 მილიონია და

The Soviet period saw large-scale Socialist construction in Soviet Georgia. With the framework of the new ideology, especially during the first years of the USSR, the idealized, radicalized “new order” and related enthusiasm for the creation of a “new Soviet person” led to the processes of collectivization and industrialization. With the construction of factories and building of new housing estates, an influx of population from various parts of the USSR to Georgia took place. In this context, Jewish collective farms were established, and functioned for several decades.

რომელთაგან დაახლოებით 30 000 ებრაელი იყო.³

საბჭოთა დრო საბჭოთა საქართველოში ფართომასშტაბიანი სოციალისტური მშენებლობის პერიოდია. ქვეყანაში კოლექტივიზაციისა და ინდუსტრიალიზაციის პროცესები ახალი იდეოლოგიითა და, განსაკუთრებით, სსრკ-ის პირველ წლებში, „ახალი წესრიგის“ რომანტიზირებითა და „ახალი საბჭოთა პიროვნების“ შექმნის ენთუზიაზმით მიმდინარეობს. ქარხნებისა და ახალი საცხოვრებელი უბნების აშენებით საქართველოში ხდება მოსახლეობის შემოდინება საბჭოთა კავშირის სხვადასხვა ქვეყნიდან. ამ კონტექსტში შეიქმნა და რამდენიმე ათეული წლის განმავლობაში ფუნქციონირებდა ებრაული კოლმეურნეობებიც.

Endnotes/სქოლიო

¹ Altshuler, M. (1998) *Synagogues and rabbis in the Soviet Union in the light of statistics, 1953-1964*, In: *Jews in Eastern Europe 1* [35], pp. 39-46.

² Głowacki, A. (1992). *O uchodźcach polskich w Gruzji w latach II wojny światowej*, In: *Pro-Georgia. Prace i materiały do dziejów stosunków gruzińsko-polskich*, Nr. 2, Warsaw.

³ There is no precise data concerning the number of the Jewish population in Georgia in the 1930s – 1950s. The census held on the eve of the Russian Revolution of 1917 shows that around 33,500 Jews lived in Georgia. The census of 1979 showed 28,298 self-identified Jews in Georgia (Tsitsuashvili 2004). [საქართველოში 1930-1950-იან წლებში ებრაული მოსახლეობის რაოდენობის შესახებ ზუსტი მონაცემები არ მოგვეპოვება. 1917 წელს რუსეთის რევოლუციამდე ჩატარებული აღწერა აჩვენებს, რომ საქართველოში დაახლოებით 33 500 ებრაელი ცხოვრობდა. 1979 წლის აღწერით კი – 28 298 მოქალაქე თავს აინდენტიფიცირებს როგორც ებრაელს (ციცუაშვილი 2004).]

CHAPTER 2

JEWISH COLLECTIVE FARMS IN THE USSR WITHIN THE FRAMEWORK OF SOVIET NATIONALITY POLITICS (KORENIZATSIYA)

The Early Soviet period, and especially the 1920s, was characterized by the process of development of Soviet state structures and the development of the ruling party's ideology regarding national and ethnic policies. The Soviet Union was a multinational country from its very birth, and the authorities were supposed to develop a successful nationalities policy to keep the country together and, in accordance with the ideology of Marxism-Leninism which was the base of the party's ideology.

Yuri Slezkine in his article "The USSR as a Communal Apartment, or How The Socialist State Promoted Ethnic Particularism" discusses how a new Soviet national politics was born in the country. According to Slezkine, Lenin's acceptance of the reality of nations and "national rights" was one of the most uncompromising position he ever took¹.

The Jewish collective farms were created in various parts of the USSR in the wake of the Korenizatsiya in the 1920s. This policy was based on the idea of integrating non-Russian nationalities into the government of particular Soviet republics. This was a period when nations and national minorities of the republics were promot-

თავი 2

იბრაულის კოლმეურნეობები სსრკ-ში ეროვნებებზე მიმართული საბჭოთა პოლიტიკის (კორენიზაციის) ფარგლებში

ადრეული საბჭოთა დრო და, განსაკუთრებით, 1920-იანი წლები ეროვნულ და ეთნიკურ საკითხებთან დაკავშირებით საბჭოთა სახელმწიფო სტრუქტურებისა და მმართველი პარტიის იდეოლოგიის განვითარებით ხასიათდებოდა. საბჭოთა კავშირი შექმნის დღიდან მრავალეროვან ქვეყანას წარმოადგენდა, შესაბამისად, ხელისუფლებას უნდა შეემუშავებინა წარმატებული ეროვნული პოლიტიკა, რათა შეენარჩუნებინა ქვეყანა მარქსიზმ-ლენინიზმთან შესაბამისობაში, რომელიც პარტიის იდეოლოგიურ საფუძველს წარმოადგენდა.

იური სლევკინი თავის სტატიაში — „სსრკ, როგორც კომუნალური ბინა, ან როგორ შეუწყო სოციალისტურმა სახელმწიფომ ხელი ეთნიკურ პარტიკულარიზმს“ — საუბრობს იმაზე, თუ როგორ დაიბადა საბჭოთა კავშირში ახალი ნაციონალური პოლიტიკა. ავტორის მიხედვით, ლენინის მიერ ერების რეალობისა და „ეროვნული უფლებების“ გააზრება და მიღება ყველაზე უკომპრომისო პოზიცია იყო, რაც კი მას ოდესმე დაუკავებია.¹

ed to administrative government with the goal of raising communist cadres. The idea of mono-ethnic collective farms, Jewish among others, was also based on the ideas of korenizatsiia².

The first practical steps for the creation of Jewish collective farms in Soviet Georgia after the announcement of the national policy of korenizatsiia were taken at the end of 1923. People's commissions (under the supervision of the Communist Party and local government) were created under the guidance of the organizations of Evcombed and GruzOZET. These commissions were tasked with checking suitable land where it would be possible to start collective farms.

Type of a house. Lagodekhi municipality, Tsiteli Gora Jewish collective farm, 1929. A picture from the collection of Kunstkamera. ©MA3 PAH 2023

სახლის ტიპი. ლაგოდეხის მუნიციპალიტეტი, „წითელი გორას“ ებრაული კოლმეურნეობა, 1929 წ. სურათი კუნსტკამერას კოლექციიდან. ©MA3 PAH 2023 წ.

In particular, the national policy course during the korenizatsiia period was aimed at the inclusion of ethnic minorities in the broader Soviet economy³.

In many areas of the USSR, Jews were involved in the informal economy as private trade was seen as an illegal activity in

ებრაული კოლმეურნეობები სსრკ-ის სხვადასხვა კუთხეში 1920-იანი წლების კორენიზაციის პოლიტიკის კვალდაკვალ შეიქმნა. ეს პოლიტიკა ეფუძნებოდა არარუს ეროვნებათა ცალკეული საბჭოთა რესპუბლიკების მთავრობებში ინტეგრაციის იდეას. ეს იყო პერიოდი, როდესაც რესპუბლიკების ერები და ეროვნული უმცირესობები დაწინაურდნენ ადმინისტრაციულ მმართველობაში, რაც კომუნისტური კადრების გაზრდის მიზნით ხდებოდა. მონო-ეთნიკური, მათ შორის ებრაული, კოლმეურნეობების იდეა ასევე მომდინარეობდა კორენიზაციის იდეებიდან.²

კორენიზაციის ეროვნული პოლიტიკის გამოცხადების შემდეგ საბჭოთა საქართველოში ებრაული კოლექტივების შესაქმნელად პირველი პრაქტიკული ნაბიჯები 1923 წლის ბოლოს გადაიდგა. შეიქმნა სახალხო კომისიები (კომუნისტური პარტიისა და ადგილობრივი ხელისუფლების ზედამხედველობით) ევკომბედისა და გრუზოზეტის ხელმძღვანელობით. ამ კომისიებს დაევა-ლათ, მოეძებნათ შესაფერისი მიწა, სადაც შესაძლებელი იქნებოდა კოლმეურნეობების წამოწყება.

გარდა ამისა, კორენიზაციის პერიოდის პოლიტიკური კურსი ეთნიკური უმცირესობების საბჭოთა დიდ ეკონომიკაში ჩართვისკენ იყო მიმართული.³

საბჭოთა კავშირის ბევრ ქვეყანაში ებრაელები არალეგალურ ვაჭრობას ეწეოდნენ და ჩრდილოვან ეკონომიკას მიეკუთვნებოდნენ, ვინაიდან კერძო ვაჭრობა არალეგალურ საქმიანობად მიიჩნეოდა საბჭოთა კავშირში. ახალი ეკონომიკური პოლიტიკის პერიოდი გარკვეულწილად

the Soviet Union. The period of the New Economic Policy (NEP) was somewhat favorable for some of these private trading enterprises, but when the policy ended, the restrictions became harsher.

The integration of Jews into the labor force of collective farms was especially important for the Soviet authorities as the authorities were aware about the role of some Jews in the informal economy and wanted to eliminate the black market and engage Jews in agricultural or manufacturing (factories) work.

The beginning of this process was laid out at the 12th Congress of the Communist Party in 1923⁴. Jonathan Denkel Chen in his book, "Cultivation of the Red Earth" uses the policy of indigenization to explain the context of various issues; for example, partial indigenization began in 1923, and the goal was to transform ethnic minorities, especially those who lived in the border regions, so that they would be subordinated to a common, Russian policy.

However, as Denkel Chen points out, in the late 1930s this form of politics encountered problems. On the one hand, Stalin was in favor of the assimilation of the Jewish nation, while on the other hand, Mikhail Kalinin supported an anti-assimilation policy. In the end, Stalin's idea won, and in 1936-1937, korenizatsiia was abandoned.

The leadership of the Soviet Union decided to support ethnic minorities and promoted the development of language and culture in specific national territories. In addition, the issue of education had to be resolved; according to the Soviet policy of time, everyone was supposed to learn how to read and write, and economic policy control was relatively re-

ხელსაყრელი აღმოჩნდა ზოგიერთი კერძო სავაჭრო საწარმოსთვის, მაგრამ, რამდენადაც ეს პოლიტიკა დასასრულს უახლოვდებოდა, შეზღუდვები გამკაცრდა.

განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი იყო კოლმეურნეობებში ებრაელების ჩართვა, რადგან საბჭოთა ხელისუფლებამ იცოდა ებრაელების საიდუმლო საქმიანობის შესახებ, შესაბამისად, სურდა შავი ბაზარი გაექრო და ებრაელები ჩაერთო აგრარულ და მწარმოებლურ (ქარხანა-ფაბრიკები) საქმიანობაში.

ამ პროცესს საფუძველი ჩაეყარა 1923 წელს კომუნისტური პარტიის მე-12 ყრილობაზე.⁴ ჯონათან დეკელ-ჩენი თავის წიგნში „წითელი მიწის დამუშავება“ ხშირად აანალიზებს კორენიზაციის პოლიტიკას და იყენებს მას სხვადასხვა საკითხის კონტექსტის ასახსნელად. მაგალითად, ნაშრომის მიხედვით, ნაწილობრივი კორენიზაცია 1923 წლიდან დაიწყო, რომლის მიზანი იყო, ეთნიკური უმცირესობების, განსაკუთრებით კი სამღვრის პირა რეგიონებში მცხოვრებთა ისე გარდაქმნა, რომ საერთო რუსულ პოლიტიკას დაქვემდებარებოდნენ.

თუმცაღა, როგორც დეკელ-ჩენი აღნიშნავს, 30-იანი წლების ბოლოს პოლიტიკის ამ მიმართულებას პრობლემები გაუჩნდა. ერთი მხრივ, იყო სტალინი, რომელიც ებრაელი ერის ასიმილაციის მომხრე იყო, ხოლო, მეორე მხრივ, მიხეილ კალინინი, რომელიც ანტიასიმილაციურ პოლიტიკას უჭერდა მხარს. საბოლოო ჯამში, სტალინის იდეამ გაიმარჯვა და 1936-1937 წლებში კორენიზაციის პოლიტიკა გაუქმდა.

საბჭოთა კავშირის ხელმძღვანელობამ

laxed, as both trade and private ownership were allowed⁵.

During the NEP, as Slezkine suggests, the Soviet Union took a completely different direction regarding the politics of nationalities in the former Russian Empire. Nevertheless, according to Slezkine, the “true father” of nationality politics was Stalin, who was leading, the “Great transformation.” Between 1928-1932 Soviet state financed historic national projects as no state had ever done before⁶.

The Soviet authorities began to accept ethnic minorities in high positions, and to incorporate them, to some extent, in the decision-making process. After adopting the NEP, the Soviet authorities of Georgia started to encourage small businesses. It was during this period that Georgian Jews resumed their work, and sold kosher products through Jewish cooperatives; for some time they were closed on Saturdays⁷.

Soviet Georgian policy towards Jews was determined and influenced by processes that took place in the center of the USSR (Moscow). The Communist Party saw a need to have people of all nationalities among its supporters. This was still the period of 1917-21 when in the Soviet Union, apart from the Communist Party (Bolshevik), there were various left-wing parties that had their supporters⁸. The Communist Party actively worked in order to gain more followers from among the Jewish community, and to make the Bolshevik party more popular in Jews.

Since every republic included in the Soviet Union had its own branch of the Communist Party, which actually represented a regional section, it was necessary to create a Jewish section (the so-called Evsection) inside of the Communist party,

გადაწყვიტა მხარი დაეჭირათ ეთნიკური უმცირესობებისთვის და ხელი შეეწყობოთ ენისა და კულტურის განვითარებისთვის კონკრეტულ ნაციონალურ ტერიტორიებზე. გარდა ამისა, განათლების საკითხიც უნდა მოგვარებულიყო, იმდროინდელი საბჭოთა პოლიტიკის მიხედვით, ყველას უნდა სცოდნოდა წერა-კითხვა, ასევე შედარებით შერბილდა ეკონომიკური პოლიტიკის კონტროლი, დაიშვა ვაჭრობა და კერძო მფლობელობა.⁵

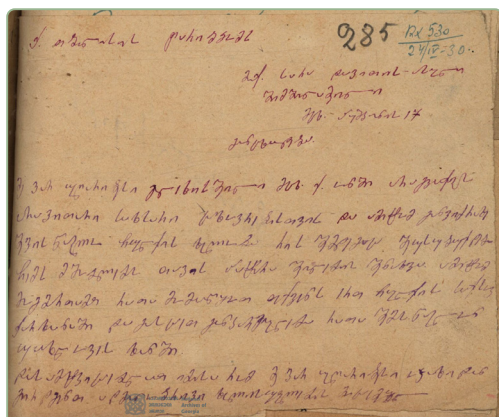
ახალი ეკონომიკური პოლიტიკის დროს, როგორც სლევკინი ვარაუდობს, საბჭოთა კავშირმა რუსეთის იმპერიისგან სრულიად განსხვავებული ერვნული პოლიტიკა დაისახა. თუმცა ის ასევე აღნიშნავს, რომ ერვნული პოლიტიკის ნამდვილი „მამა“ სტალინი იყო, რომელიც ხელმძღვანელობდა „დიდი ტრანსფორმაციის“ პოლიტიკას 1928-1932 წლებში. საბჭოთა სახელმწიფო აფინანსებდა ისტორიულ ნაციონალურ პროექტებს, რაც მანამდე არც ერთ სხვა სახელმწიფოს არ გაუკეთებია⁶.

საბჭოთა ხელისუფლებამ დაიწყო ეთნიკური უმცირესობების მაღალ თანამდებობებზე დანიშვნა და მათი გარკვეულწილად გადაწყვეტილების მიღების პროცესში ჩართვა. საქართველოს საბჭოთა ავტორიტეტებმა ახალი ეკონომიკური პოლიტიკის მიღების შემდეგ დაიწყეს მცირე ბიზნესების წახალისებაც. სწორედ ამ პერიოდში ქართველმა ებრაელებმა განაახლეს მუშაობა და ებრაული კოოპერატივების საშუალებით ქოშერის პროდუქციის გაყიდვა. რაღაც პერიოდი კოოპერატივები შაბათობით ისვენებდნენ.⁷

which would work specifically on the issue of this nation⁹.

In the period of the NEP and korenizatsiia, Jews actively started joining collective farms¹⁰. In Georgia, this process was particularly easy because Georgian Jews had the experience of working on the land. Historically, during the Middle Ages, Jews in Georgia used to be peasants and serfs, just like Georgian non-Jews, and they had a long tradition of agriculture, and, later on, of owning the land on their gardens and vineyards. Therefore, Georgian Jews were not supposed to be forced by the communist authorities to join the collective farms, but the local Jews themselves demanded to join collective farms, to be sent to academic and vocational schools.

The reason for such a simplified collectivization was the extreme economic hardship of the Jewish nation. In the archival documents, we can see what income the families had, what hopes they placed in the collective farms and learning a profession, considerations the local authorities and OZET departments took seriously.

An application form for a Jew wishing to join a collective farm

კოლმეურნეობაში გაწევრიანების
მსურველი ებრაელის განაცხადის ფორმა

ებრაელებზე მიმართული საბჭოთა ქართული პოლიტიკა განპირობებული იყო და ზეგავლენას განიცდიდა ცენტრში (მოსკოვში) მიმდინარე პროცესებისგან. კომუნისტური პარტია ხედავდა, რომ მას სჭირდებოდა საკუთარი მხარდამჭერების რიგში ყველა ეროვნების ხალხი ჰყოლოდა. ეს ჯერ კიდევ ის პერიოდი, როდესაც საბჭოთა კავშირში, გარდა კომუნისტური ბოლშევიკური პარტიისა, 1917-1921 წლებში არსებობს სხვა მემარცხენე პარტიებიც, რომელთაც ჰყავთ თავიანთი მომხრეები.⁸ კომუნისტური პარტია აქტიურად მუშაობდა, რათა მეტი მომხრე მოეზიდა ებრაელების სახით და ბოლშევიკური პარტია უფრო პოპულარული გამხდარიყო ებრაულ სამოგადოებაში.

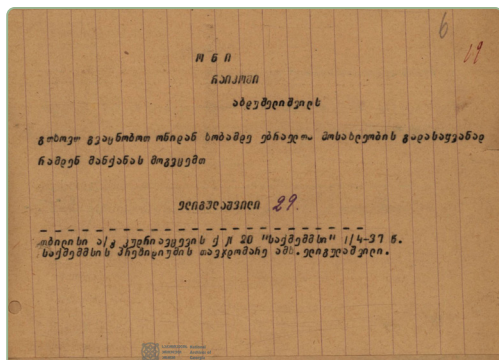
ვინაიდან საბჭოთა კავშირში შემავალ ყველა სახელმწიფოს ჰყავდა საკუთარი კომუნისტური პარტია, რომელიც, სინამდვილეში, ცენტრალური პარტიის რეგიონულ განყოფილებას წარმოადგენდა, კომუნისტური პარტიის შიგნით საჭირო გახდა ებრაული სექციის შექმნაც (ე.წ. „ევსექცია“), რომელიც კონკრეტულად ამ ერის საკითხზე იმუშავებდა.⁹

კორენიზაციისა და ნების პერიოდში აქტიურად იწყება ებრაელების კოლმეურნეობებში გაწევრიანება.¹⁰ საქართველოში ეს პროცესი განსაკუთრებით ადვილად წარმართა, რადგან ქართველ ებრაელებს მიწაზე მუშაობის გამოცდილება ჰქონდათ. ისტორიულად, შუა საუკუნეებში საქართველოში ებრაელები გლეხობასა და ყმებს შეადგენდნენ ისევე, როგორც ქართველი არაებრაელები და მათ სოფლის მეურნეობის და შემდგომში ბაღებისა და ვენახებისთვის მიწების მიღებისა და

Obviously, the process of collectivization faced a number of problems related to education, health care and cultural development.

The widespread image in Georgian public opinion, that monoethnic collectivization was cruel and could not be achieved without public violence, was not proven by any documentary evidence about forced collectivization, at least among the documents that we have at our disposal.

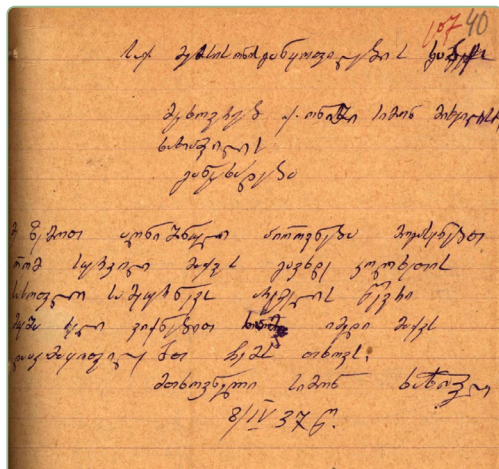
A large part of the documents we worked with were statements in the form of requests of the Jewish people, in which they demanded a quick response in order to somehow more rapidly improve their social situation.

Elgilashvili asks truck to transport Jewish people
ელიგულაშვილი ითხოვს სატვირთოს
ებრაელების ტრანსპორტირებისთვის

These announcements were sent to GruzOzet and Evcombed (Committee for the Relief of Poor Jews). In addition to requests regarding the distribution of various collective farms or artels, poor Jews often requested one-time financial assistance; almost 100% of such requests were approved by the Evcombed, and subsidies ranging from 10 to 500 manats (during the years of the USSR, 1921-1991, manat was the official name of the Soviet ruble in the Georgian language) were often dispensed¹¹.

ფლობის დიდი ტრადიცია ჰქონდათ. შესაბამისად, კომუნისტ ავტორიტეტებს არათუ დაძალება უწევდათ, არამედ ებრაელები თვითონ ითხოვდნენ კოლექტიურ მეურნეობებში გაერთიანებას, აგრეთვე სკოლებსა და პროფსასწავლებლებში გაგზავნას.

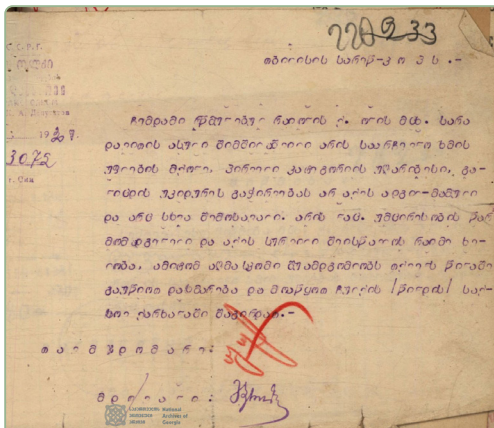

A Jew wishing to join Kolkheti collective farm
კოლხეთის კოლმეურნეობაში
გაწევრიანების მსურველი ებრაელი

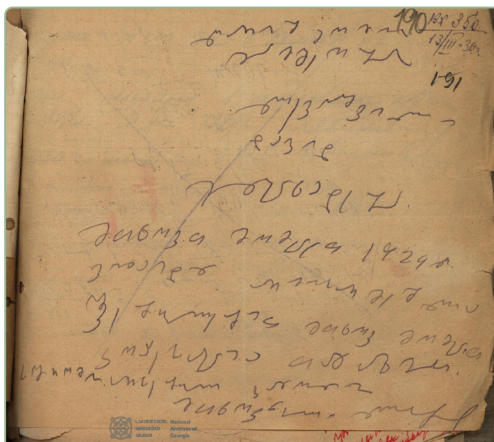
ასეთი გამარტივებული კოლექტივიზაციის მიზეზი ებრაელი ერის უკიდურესი ეკონომიკური გაჭირვება იყო. საარქივო დოკუმენტებში შეგიძლიათ იხილოთ, თუ რა შემოსავალს ფლობდნენ ოჯახები, რა იმედიანად უყურებდნენ კოლმეურნეობებს და რაიმე სპეციალობის შესწავლას, რაზეც სრულ პასუხისმგებლობას ადგილობრივი ხელისუფლება და ობეტის განყოფილებები იღებდნენ.

ოფიციალურად ხდებოდა კოლექტივში გაწევრიანების მსურველი ებრაელის ანკეტის შექმნა (აქ ანკეტის ფოტო).

ცხადია, კოლექტივიზაციის ამ პროცესსაც ჰქონდა პრობლემები რაც, ძირითადად, განათლების საკითხებს, ჯანდაცვასა და კულტურულ განვითარებას ეხებოდა.

Jewish peasant willing to learn profession
პროფესიის სწავლის
მსურველი ებრაელი გლეხი

A Jew asking compensation
ებრაელი ითხოვს კომპენსაციას

THE CRIMEA PROJECT AND THE BIROBIDZHAN PROJECT

During the period of Korenizatsiia, an idea arose in the USSR; the formation of a region of concentrated Jewish settlements in the Crimean peninsula.

This was called the Crimea project. According to this proposal, Jewish agricultural cooperatives were proposed to be created in Crimea.

This was considered to be an alterna-

ის გავრცელებული აზრი, რომ მონო-ეთნიკური კოლექტივიზაცია სასტიკი იყო და საზოგადოებაზე ძალადობის გარეშე ვერ ხერხდებოდა, ჩვენში ეჭვს იწვევს, რადგან, არქივში მუშაობის რამდენიმე თვის პერიოდში ძალდატანებითი კოლექტივიზაციის არც ერთ დოკუმენტურ მასალას არ შევხვედრივართ.

დოკუმენტების დიდი ნაწილი იყო ებრაელი ხალხის განცხადებები, სადაც ისინი ითხოვდნენ მყისიერ რეაგირებას, რათა როგორმე სწრაფად გაუმჯობესებულიყო მათი სოციალური მდგომარეობა.

ეს განცხადებები ეგზავნებოდა გრუზოზეტსა და ევკომბედს. სხვადასხვა კოლმეურნეობასა ან არტელებში განაწილების მოთხოვნის გარდა, ღარიბი ებრაელები ხშირად ითხოვდნენ ერთჯერად ფინანსურ დახმარებას, ასეთი მოთხოვნების თითქმის 100%-ს აკმაყოფილებდა ევკომბედი (ქართულად მას უწოდებდნენ ღარეზკომს) და 10-იდან 500 მანეთამდე (სსრკ-ში, 1921-1991 წლებში საბჭოთა რუბლის ოფიციალური სახელწოდება ქართულ ენაზე მანეთი იყო) კომპენსაციას გასცემდა.¹¹

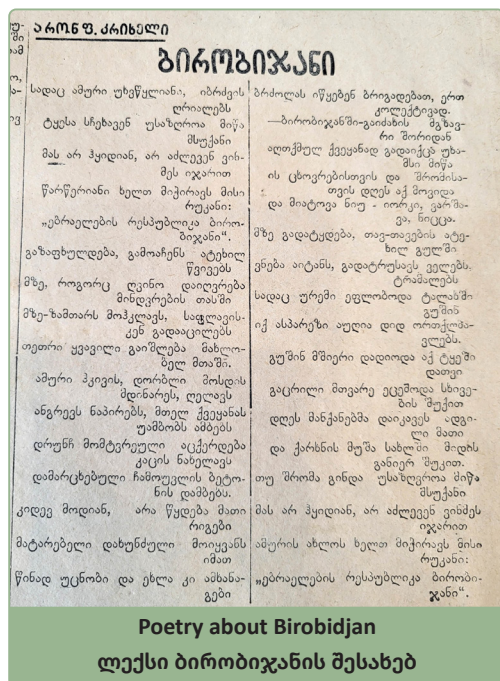
ყირიმისა და ბირობიჯანის პროექტი

საბჭოთა კავშირში, კორენიზაციის პერიოდში, ებრაულ ერთან მიმართებით წარმოიშვა ყირიმის პროექტის იდეა, სადაც დაგეგმილი იყო ებრაული აგროკოოპერატივების თავმოყრა და მათი ხელშეწყობა.

ეს იდეა პალესტინის კოლონიზაციის სიონისტური პროექტის ალტერნატივად განიხილებოდა.¹²

tive to the Zionist project of the colonization of Palestine¹².

Later, the development of this project was replaced by the proposal of the Jewish Autonomous District of Birobidzhan. On May 7, 1934 and on June 25, 1934, the Presidium of the Georgian Professional Council issued resolutions on how to promote the Birobidzhan Autonomous District among the local Jewish community.¹³

The resolution of June 25, 1934 was the first step towards the widespread promotion of the Birobidzhan project in the Jewish community in Georgia as a counterweight to the idea of Zionist colonization of Palestine¹⁴.

It was decided to provide OZET workers with more and more informational means, including the newspaper ("Ebraeli Kolmeurne"), which widely covered the issue of the construction of Birobidzhan. The Presidium also decided to create a

მოგვიანებით ეს პროექტი უკვე ბირობიჯანის ებრაული ავტონომიური ოლქის პროექტით ნაცვლდება. 1934 წლის 7 მაისსა და 1934 წლის 25 ივნისს საქართველოს პროფესიული საბჭოს პრეზიდიუმი გამოსცემს დადგენილებას, თუ როგორ უნდა მოხდეს ბირობიჯანის ავტონომიური ოლქის პოპულარიზაცია ადგილობრივ ებრაულ თემში.¹³

შეიძლება ითქვას, რომ 1934 წლის 25 ივნისის დადგენილება საქართველოში ებრაელ თემში ბირობიჯანის პროექტის ფართო პოპულარიზაციისკენ გადადგმული პირველი ნაბიჯი იყო პალესტინის კოლონიზაციის სიონისტური იდეის საპირწინედ.¹⁴

გადაწყდა ოზეტის მუშების სხვადასხვა საინფორმაციო საშუალებებით უზრუნველყოფა, მათ შორის, გაზეთით „ებრაელი კოლმეურნე“, რომელიც ფართოდ აშუქებდა ბირობიჯანის მშენებლობის ამბებს. პრეზიდიუმმა ასევე გადაწყვიტა თბილისის სხვადასხვა ფაბრიკა-ქარხნებში მომუშავე ებრაელი მშრომელებისგან დელეგაციის შექმნა, რომელიც ბირობიჯანში მშენებლობის პროცესის გასაცნობად უნდა წასულიყო.

თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ ყირიმის პროექტს პალესტინის კოლონიზაციის სიონისტურ პროექტთან შედარებით მეტი პერსპექტივა ჰქონდა, რადგან საბჭოთა ხელისუფლებას სიონისტური პროექტი არ მოსწონდა, შესაბამისად, ებრაელების სასოფლო კოოპერატივებს უკრაინაში, ყირიმის ოლქში, უყრიდა თავს. ტერიტორიულ ნაციონალური ავტონომიის შექმნითა და გაძლიერებით მაშინდელი საბჭოთა ავტორიტეტები ცდილობდნენ დიდ საბჭოთა ოჯახში სრულად მოეხდინათ ებრაელი ერის ინტეგრირება.¹⁵

delegation of Jewish farmers from Tbilisi and from certain factories, which were intended to go to Birobidzhan to learn about the construction process.

It should be noted that, according to the Soviet authorities, the Crimea project had more prospects than the Zionist project of the colonization of Palestine. Accordingly, Jewish agricultural cooperatives were gathered in Crimea. This was aimed at creating and strengthening territorial national autonomy. Soviet authorities tried to fully integrate the Jewish nation into the great Soviet family.¹⁵

According to Plisetsky, all the attempts of resettling Georgian Jews to various districts of the USSR outside Georgia, especially to such distant places as Birobidzhan, were not successful. “Nobody agreed to move, even to Crimea”, – he writes¹⁶. Meanwhile, the Mountain Jews from Kutaisi district gladly moved to Crimea¹⁷.

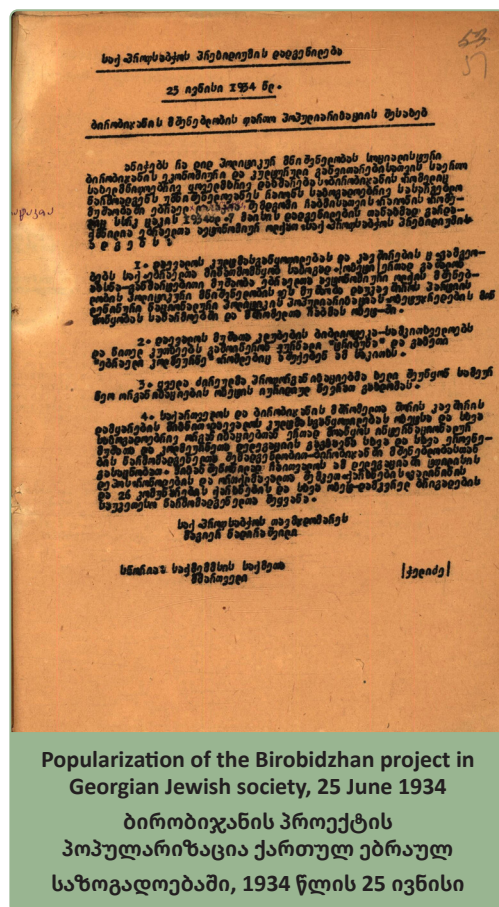
THE ROLE OF AGRO JOINT

Agro Joint made a great contribution to the process of establishing Jewish monoethnic collective farms throughout the Soviet Union, particularly in southern Ukraine and Crimea, as well as in Georgia.

Agro Joint invested considerable financial, material and theoretical resources to support the work of Soviet Jews on the land, and it did all this in agreement with Soviet authorities.

Joseph Rosen¹⁸, the head of the Agro Joint, was born in Moscow (at that time within the Russian Empire) in 1877 into an elite Jewish family. He began to study agronomy and soon got a job in the suburbs of Yekaterinburg, within the Ural

პლისეცკის თქმით, ქართველი ებრაელების საქართველოს ფარგლებს გარეთ სსრკ-ის სხვადასხვა რეგიონში, განსაკუთრებით ისე შორს, როგორც ბირობიჯანის ოლქი იყო, გასახლების ყველა მცდელობა წარუმატებელი აღმოჩნდა. „არავინ დათანხმდა ყირიმში გადასვლას“, – წერს ის.⁴¹ თუმცაღა მთიელი ებრაელები ქუთაისის რაიონიდან ხალისით გადავიდნენ ყირიმში.¹⁷

აგრეთიანთის რელი

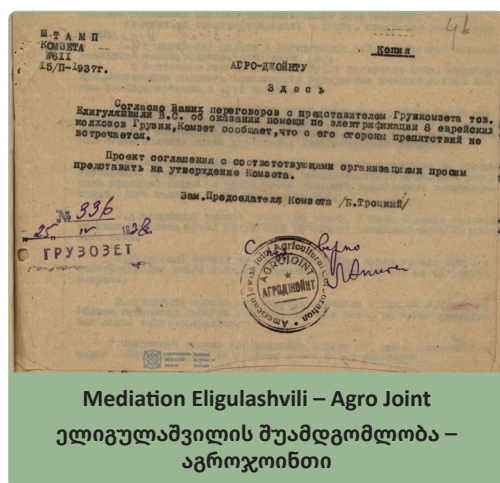
აგროჯოინტს (Agro Joint — ამერიკულ-ებრაული სადისტრიბუციო კომიტეტის ერთობლივი სასოფლო-სამეურნეო

mountains region of Russia, although he had to flee Russia in 1903 due to his revolutionary activities. He ended up in the US.

With his talent and activities, he soon managed to connect with American high society and made a name for himself as a world-class agronomist. In his later years, Rosen established the Agro Joint and supervised the projects he organized in the Soviet Union.

Most of the financial aid of Agro Joint was going to the Jewish agricultural cooperatives (collective farms) in the south of Ukraine, Crimea in particular. The probable reason was that Agro Joint had envisioned the creation of formal Jewish autonomy and the gathering of cooperatives in this region.

However, it should be noted that the Agro Joint also actively financed material and technical assistance to the Jewish collective farms and artels (semi formal associations for craft, artisan, and light industrial enterprises) in Georgia.

Perhaps Agro Joint hoped that the strengthened Jewish collective farms created in Georgia would move to

კორპორაცია, აშშ-ში დაფუძნებული ორგანიზაცია, რომელიც დაფინანსებულია ადგილობრივი ებრაული საზოგადოების მიერ) დიდი წვლილი მიუძღვის ებრაელთა მონოეთნიკური კოლექტიური მეურნეობების ჩამოყალიბების პროცესში, როგორც მთელ საბჭოთა კავშირში, კერძოდ კი, სამხრეთ უკრაინასა და ყირიმში, ასევე საქართველოშიც. აგროჯოინტი საკმაოდ დიდ ფინანსურ-მატერიალურ და არამატერიალურ რესურსებს დებდა ებრაელების მიწაზე მუშაობის ხელშეწყობისთვის, ყოველივე ეს კი საბჭოთა კავშირის ხელი-სუფლებასთან შეთანხმებით კეთდებოდა.

ჯომეფ როზენი,¹⁸ აგროჯოინტის ხელმძღვანელი, 1877 წელს მოსკოვში (იმ დროისთვის რუსეთის იმპერიაში), ელიტურ ებრაულ ოჯახში დაიბადა. მან აგრონომია შეისწავლა და ეკატერინბურგის გარეუბანში მოეწყო კიდეც სამუშაოდ, თუმცაღა მალევე, 1903 წელს, რევოლუციური საქმიანობის გამო, მოუწია რუსეთიდან გაქცევა და საბოლოოდ ამერიკაში დასახლდა.

იგი თავისი ნიჭითა და აქტიურობით მალევე შეუერთდა ამერიკულ მაღალ საზოგადოებას და მსოფლიოში სახელი გაითქვა, როგორც მაღალი კლასის აგრონომმა. შემდგომ წლებში იგი აყალიბებს აგროჯოინტსა და საბჭოთა კავშირში მის მიერ ორგანიზებულ პროექტებს უწევს ბე-დამხედველობას.

აგროჯოინტის ძირითადი დაფინანსება მიდიოდა უკრაინის სამხრეთით არსებულ ებრაულ აგროკოოპერატივებზე, კერძოდ, ყირიმის ტერიტორიაზე. ამის შესაძლო მიზეზი ის უნდა ყოფილიყო, რომ აგროჯოინტის ებრაული ავტონომიის შექმნა და კოოპერატივების თავმოყრა სწორედ ამ რეგიონში წარმოედგინა.

Ukraine in the future, but this ended up not happening.

Agro Joint sent tractors, technical parts, and various material technical materials to Georgia. It also sent agronomists, and tried to help local collective farms with their theoretical knowledge.

One of the interesting projects that Agro Joint implemented in Georgia was the electrification of collective farms¹⁹ Agro Joint sent thousands of meters of cables and insulating materials to collective farms, thanks to which the collectivization of Jews in Georgia was carried out faster.

These major transformations, which accompanied korenizatsiia and, in particular, the NEP, would obviously cause big problems, which in turn were caused by the desire of the then Soviet authorities, especially Stalin, to quickly transform the Soviet Union into a self-sufficient state.

Accordingly, although Agro Joint was not an ideologically friendly institution for the Soviet state in part because it was a US-based institution, the USSR was able to work in agreement with it, since the ma-

თუმცაღა უნდა აღინიშნოს, რომ ორგანიზაცია ასევე აქტიურად აწვდიდა მატერიალურ-ტექნიკურ დახმარებას საქართველოში არსებულ ებრაულ კოლმეურნეობებსაც და არტელებსაც (ხელოსნობისა და მსუბუქი მრეწველობის საწარმოების ნახევრად ფორმალური ასოციაციები).

შესაძლოა, აგროჯოინტის იმედი ჰქონდა, რომ საქართველოში შექმნილი და შემდგომ გაძლიერებული ებრაული კოლმეურნეობები მომავალში უკრაინაში გადავიდოდნენ, რაც ისტორიაში არ მომხდარა.

აგროჯოინტი საქართველოში აგზავნიდა ტრაქტორებს, ნაწილებსა და სხვადასხვა მატერიალურ-ტექნიკურ მასალას, აგზავნიდა აგრონომებს, რითაც ცდილობდა კოლმეურნეობების ადგილობრივ დონეზე თეორიული ცოდნით დახმარებას.

ერთ-ერთი საინტერესო პროექტი, რაც აგროჯოინტმა საქართველოში განახორციელა, კოლმეურნეობების ელექტროფიკაცია იყო.¹⁹ ორგანიზაცია ათასობით მეტრ სადენსა და საიზოლაციო მასალას აგზავნიდა კოლმეურნეობებში, რომლის დამსახურებითაც საქართველოში ებრაელთა კოლექტივიზაცია უფრო სწრაფად ხორციელდებოდა.

ასეთი დიდი გარდაქმნები, რაც კორენიზაციის და, კერძოდ კი, საბჭოთა კავშირის ახალ ეკონომიკურ პოლიტიკას ახლდა, ცხადია, გამოიწვევდა დიდ პრობლემებს, რაც, თავის მხრივ, განპირობებული იყო მაშინდელი საბჭოთა ავტორიტეტების, განსაკუთრებით სტალინის სურვილით, სწრაფად მოეხდინა საბჭოთა კავშირის თვითკმარ სახელმწიფოდ გარდაქმნა.

შესაბამისად, მიუხედავად იმისა, რომ

terial and technical resources attracted by the Agro Joint were quite important in the difficult path of development.

The national policy of korenizatsiia also contributed to the greater involvement of ethnic minorities in the activities of the state and other institutions, in addition to increasing access to education, which, in turn, also led to the improvement of the socioeconomic situation of ethnic minorities.

As Slezkine points out, Stalin promoted national politics during the Great national Transformation, but Stalin also adopted the “Great Retreat” policy in the mid-1930s, which reduced the “paces of national political development” and turned into a different form of ethnic politics during World War II, when it was necessary to explain that nationality stood before class²⁰.

In the following chapters we will discuss in detail the problems that accompanied the process of rapid collectivization, although it is fair to note that korenizatsiia and the NEP, from the beginning of the 1920s to the end of the 1930s, significantly changed the attitude towards ethnic minorities in the Soviet Union and their improving socio-cultural conditions.

საბჭოთა სახელმწიფოს აგროჯოინტის საქმიანობა დიდად არ მოსწონდა, მაინც ახერხებდა მასთან შეთანხმებულ საქმიანობას, ვინაიდან ორგანიზაციის მოზიდულ მატერიალურ-ტექნიკურ რესურსებს დიდი როლი ეკისრებოდა განვითარების ამ რთულ გზაზე.

კორენიზაციის ეროვნულმა პოლიტიკამ ასევე ხელი შეუწყო ეთნიკური უმცირესობების მეტ ჩართულობას სახელმწიფო თუ სხვა ინსტიტუტების საქმიანობაში. გარდა ამისა, განათლების ხელმისაწვდომობაც გაიზარდა, რამაც ეთნიკური უმცირესობების სოციალურ-ეკონომიკური დაწინაურება გამოიწვია.

როგორც სლევკინი აღნიშნავს, სტალინმა ხელი შეუწყო ეროვნებებზე მიმართულ პოლიტიკას დიდი ეროვნული ტრანსფორმაციის დროს, მაგრამ ასევე სტალინმა 30-იანი წლების შუა ხანებში გაატარა „დიდი შემობრუნების“ პოლიტიკაც, რომელმაც შეამცირა „ეროვნული პოლიტიკის განვითარების ტემპები“ და დიდი სამამულო ომის დროს იგი გადაიზარდა სხვა ფორმის ეთნიკურ პოლიტიკაში, როდესაც საჭირო გახდა იმის ახსნა, რომ კლასზე წინ ეროვნული კუთვნილება იყო.²⁰

შემდეგ თავებში ჩვენ აქტიურად განვიხილავთ იმ პრობლემებს, რაც სწრაფი კოლექტივიზაციის პროცესს ახლდა თან, თუმცა სამართლიანია აღინიშნოს, რომ კორენიზაციამ და ნეპმა 1920-იანი წლების დასაწყისიდან — 1930-იანი წლების დასასრულამდე, საკმაოდ შესამჩნევად შეცვალა საბჭოთა კავშირში ეთნიკური უმცირესობების მიმართ დამოკიდებულება, რამაც შედეგად მოიტანა მათი სოციო-კულტურული მდგომარეობის გაუმჯობესება.

Endnotes/Երկրորդ

¹ Slezkine, Y. (1994). *The USSR as a Communal Apartment, or How the Socialist State Promoted Ethnic Particularism*. *Slavic Review* 53 (2): 414–452.

² Dekel-Chen J. L. (2005) *Farming the Red Land: Jewish Agricultural Colonization and Local Soviet Power, 1924–1941*. Yale University Press, p. 12.

³ *Ibidem*, p. 15. [ոգցց, ծծ. 15]

⁴ Mogarichev, K. “Our New Soviet Zion”: *Projects and Creation Attempts of the Jewish National Territorial Unit in Crimea (1920-1940s)*, Simferopol 2021.

⁵ Dekel-Chen J. L. (2005) *Farming the Red Land*, p. 17.

⁶ Slezkine, *Ibidem*.

⁷ Paikin, *Evkombed Gruzii*, p 22.

⁸ *Jewish Nationality and Soviet Politics, “THE JEWISH SECTIONS OF THE CPSU, 1917-1930* By Zvi Y. Gitelman, pp-8

⁹ *Ibidem*, pp-123

¹⁰ 525.1.528

¹¹ 541.1.21. pp-22

¹² Agapov. M. (2011). Krim - “Zemlya obetovannaya”: *Iz istorii resheniya yevyetskogo voprosa v SSSR (1920-e gg) // Materialy XV Vserossiyskoy nauchno-prakticheskoy konferentsii “Istoriya narodov Rossii”*, Moscow, 2011.

¹³ 525.1.171. pp 57

¹⁴ 525.1.171, pp 57

¹⁵ Dekel-Chen J. L. (2005) *Farming the Red Land*, p. 92.

¹⁶ Plisetsky, p. 171.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Dekel-Chen J. L. (2005) *Farming the Red Land*, p. 2.

¹⁹ 525.1.522, pp 13

²⁰ Slezkine, *Ibidem*.

CHAPTER 3

JEWISH COLLECTIVE FARMS IN GEORGIA

After the establishment of the Soviet government in Georgia, in December 1927, the Georgian branch of the OZET was created in Tbilisi, the main task of which was to facilitate the involvement of Jews in Georgia in agricultural work.

The Soviet government allocated thousands of square kilometers of land and large sums of money for Jewish collective farms. The idea of collective farms was not very popular among Georgian Jews, but as the result of the rapid collectivization by 1933 there were more than 2,000 Jews working in 15 collective farms around Georgia¹.

In 1928, the Evkombed was created in Georgia². As Plisecky points it out, at the very beginning Evkombed was seen by Jewish traditional society as opposition to OZET, as this organization was involved in trading activities, while OZET was primarily occupied with encouraging Jewish populations to work on the land and in collective farms³. According to Plisecky, the activities of Evkombed didn't manage to dramatically the traditional lifestyle in the majority of Jewish districts in Georgia, with the exception of Tbilisi⁴. He points out that, for instance, in Kutaisi, Saturday was still the day of work at the end of the 1930s.

The establishment of Jewish collective farms in Georgia started at the end of 1927, following the proposal of the party organization in Georgia. In 1928, the first Jewish collective farms were organized in Tsiteli Gora, Lagodekhi district, and in Akhaltsikhe district.

თავი 3

ებრაული კოლმეურნეობები საქართველოში

საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ, 1927 წლის დეკემბერში, თბილისში, დაარსდა ოზეტის (მიწის მართვის საზოგადოება) ქართული ფილიალი, რომლის მთავარი ამოცანა ქართველი ებრაელების სასოფლო-სამეურნეო სამუშაოებში ჩართვის ხელშეწყობა იყო.

საბჭოთა მთავრობამ ებრაულ კოლმეურნეობებზე ათასობით ჰექტარი მიწა და დიდი თანხები გამოყო. კოლმეურნეობის იდეა არცთუ ისე პოპულარული იყო ქართველ ებრაელებში, მაგრამ 1933 წლისათვის იძულებითი კოლექტივიზაციის შედეგად საქართველოს მასშტაბით 15 კოლმეურნეობაში 2000-ზე მეტი ებრაელი მუშაობდა.¹

1928 წელს საქართველოში შეიქმნა ევკომბედი (ებრაელ ღარიბთა დახმარების სრულიად ქართული კომიტეტი).² როგორც პლისეცკი აღნიშნავს, ევკომბედი ებრაული ტრადიციული საზოგადოების მიერ თავიდანვე განიხილებოდა, როგორც ოზეტის მოწინააღმდეგე, რადგან ეს ორგანიზაცია ჩართული იყო ვაჭრობაში, ხოლო ოზეტი ძირითადად დაკავებული იყო ებრაული მოსახლეობის მოზიდვით მიწასა და კოლმეურნეობებში სამუშაოდ.³ პლისეცკის თქმით, ევკომბედის საქმიანობამ ვერ შეძლო, თბილისის გარდა, საქართველოს

Tsiteli Gora initially united 20 households, and later on, in 1937, had already expanded to include 64.

A type of a house. Tsiteli Gora, 1929. Picture from Kunstkamera collection. ©MA3 PAH 2023
სახლის ტიპი. „წითელი გორა“, 1929 წ.
სურათი კუნსტკამერას კოლექციიდან.
©MA3 PAH 2023 წ.

Starting in 1932, the party in Georgia provided the local branch of OZET with help in establishing and promoting collective farms. By the end of 1936, there were already 14 Jewish collective farms in Georgia⁵. Among them, there were 8 in Western Georgia, and the remaining 6 were situated in the rest of the country.

In the west of the Republic, there were Jewish collective farms in Kulashi, Vani, Kobuleti, Oni, Sachkhere, Sujuna, Opshkviti, Bandza. In the east of the Republic, the Tsiteli Gora collective farm was situated. In the south of Georgia there was the Akhaltsikhe Jewish collective farm, and in the center of the republic, there were the Mukhrani, Surami, Tiriponi and Kareli collective farms. All together, there were 792 households, composed of 3342 people.

The Tsiteli Gora Jewish collective farm named after comrade Vano Sturua was established in 1928 in Lagodekhi district, 18 km from Tsnoris-Tskhali. In the beginning of

ებრაული რაიონების უმრავლესობაში ტრადიციული ცხოვრების წესის შეცვლა.⁴ ის აღნიშნავს, რომ, მაგალითად, ქუთაისში შაბათი დასვენების დღედ 1930-იანი წლების ბოლომდე რჩებოდა.

საქართველოში ებრაული კოლმეურნეობების დაარსება 1927 წლის ბოლოს დაიწყო პარტიული ორგანიზაციის ინიციატივით. 1928 წელს პირველი ებრაული კოლმეურნეობები მოეწყო ლაგოდეხის რაიონში და ახალციხის რაიონში.

„წითელმა გორამ“ თავდაპირველად 20 კომლი გააერთიანა, მოგვიანებით კი, 1937 წელს — უკვე 64.

საქართველოში 1932 წლიდან პარტიული ორგანიზაცია ადგილობრივ ომეტს დახმარებას უწევდა კოლმეურნეობის დაარსებასა და პოპულარიზაციაში. 1936 წლის ბოლოს საქართველოში უკვე არსებობდა 14 ებრაული კოლმეურნეობა⁵. მათ შორის 8 იყო დასავლეთ საქართველოში, ხოლო დანარჩენი 6 მდებარეობდა აღმოსავლეთ, ცენტრალურ და სამხრეთ საქართველოს რეგიონებში.

რესპუბლიკის დასავლეთში ებრაული კოლმეურნეობები არსებობდა კულაში, ვანში, ქობულეთში, ონში, საჩხერეში, სუჯუნაში, ოფშკვითში, ბანძაში. რესპუბლიკის აღმოსავლეთით მდებარეობდა „წითელი გორას“ კოლმეურნეობა. სამხრეთ საქართველოში — ახალციხის ებრაელთა კოლმეურნეობა, ხოლო რესპუბლიკის ცენტრში იყო მუხრანის, სურამის, ტირიფონისა და ქარელის კოლმეურნეობები. სულ 792 კომლი 3342 კაციით.

ამხანაგ ვანო სტურუას სახელობის „წითელი გორას“ ებრაული კოლმეურნეობა

the collective farm, there were 20 households resettled from various regions of Kakheti. By 1936, the collective farm already counted 64 households, some 267 people. The size of the collective farm has also expanded from 30 ha to 136 ha of agricultural land in 1936. The collective farm had also 690 ha of forest, which was, year by year, increasingly used for agricultural lands.

The collective farm had a mechanical sawmill which was providing the farm with construction materials.

The collective farm was mostly producing tobacco. Apart from that, it used to produce crops like wheat, barley, and maize.

Chairman of the collective farm board at his home. Tseteli Gora collective farm, 1929. From the collection of Kunstkamera. ©MA3 PAH 2023

კოლმეურნეობის გამგეობის თავმჯდომარე საკუთარ სახლში. „წითელი გორას“ კოლმეურნეობა, 1929 წ. კუნსტკამერას კოლექციიდან. ©MA3 PAH 2023 წ.

დაარსდა 1928 წელს ლაგოდეხის რაიონში, წნორის წყლიდან 18 კმ-ში. კოლმეურნეობის დასაწყისში კახეთის სხვადასხვა რაიონებიდან 20 კომლი იყო ჩამოსახლებული. 1936 წლისთვის კოლმეურნეობა უკვე 64 კომლს (267 კაცი) ითვლიდა. აგრეთვე გაიზარდა კოლმეურნეობის სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწები — 1936 წელს — 30 ჰექტრიდან — 136 ჰექტრამდე. კოლმეურნეობას ჰქონდა ასევე 690 ჰექტარი ტყე, რომელიც ყოველწლიურად გამოიყენებოდა სასოფლო-სამეურნეო მიწებისთვის.

კოლმეურნეობას ჰქონდა მექანიკური სახერხი საამქრო, რომელიც ფერმას სამშენებლო მასალებით ამარაგებდა.

კოლმეურნეობა ძირითადად თამბაქოს აწარმოებდა, გარდა ამისა, სხვადასხვა კულტურებს, როგორიცაა: ხორბალი, ქერი და სიმინდი.

მე-3 ინტერნაციონალის სახელობის მუხრანის ებრაული კოლმეურნეობა 1930 წელს მოეწყო მუხრანის გარეუბანში, თბილისიდან დასავლეთით 40 კმ-ში. დასაწყისში კოლმეურნეობა ითვლიდა 18 კომლს, ხოლო 1936 წლისთვის 41 კომლს, რომელიც აერთიანებდა 202 ადამიანს. დაარსების მომენტისთვის კოლმეურნეობა მოეწყო 40,5 ჰექტარ მიწაზე, ხოლო 1936 წლისათვის მისმა ტერიტორიამ 354 ჰექტარს მიაღწია.

კოლმეურნეობას ჰქონდა აგურისა და ღობეების ქარხანა, აგრეთვე 2 ჰექტარი სასაფლაო და 6,5 ჰექტარი ხეხილის ბაღი.

1929 წელს გორის ჩრდილო-აღმოსავლეთით ტირიფონის ხეობაში, რკინიგზიდან 17 კმ-ში, გაკავფედერაციის სახელობის ტირიფონის ებრაული კოლმეურნეობა

Mukhrani Jewish collective farm named after the 3rd International was organized in 1930 in the outskirts of Mukhrani, 40 km West of Tbilisi. At the moment of its opening the collective farm counted 18 households, and by 1936 there were 41 households uniting 202 people. At the moment of establishing the collective farm was organized on 40.5 ha of land, and by 1936 its territory reached 354 ha.

The collective farm had a factory of bricks and shingles. It also had 2 ha of graveyards, and 6.5 ha of fruit gardens.

The Tiriponi Jewish collective farm named after Zakavfederation in the Gori district was organized in 1929 in the Tiriponi valley, Northeast of Gori, 17 km from the railway.

Tiriponi was organized by Jewish settlers coming from Staliniri (Tskhinvali) and Kareli. By 1936, there were 36 households (156 people). The size of the collective farm was 290 ha, and the main crops produced there were grains (wheat, barley, maize), as well as beets. Apart from that, there was a 14 ha fruit garden.

The Surami Jewish collective farm named after GruzOzet (Khashuri district) was organized in 1931 from 13 households. By 1936, there were 22 households of 102 people, and the collective farm used 51 ha. Since the lands where the collective farm was located were situated in a hilly area, it mostly produced grains.

Plisetsky points out that the “Druzhiba” (“Friendship”) collective farm in Akhaltsikhe was created spontaneously and, initially, without the involvement of OZET⁶.

The Akhaltsikhe Jewish collective farm named after comrade Stalin was organized in 1928 uniting 20 households. By 1936,

მოეწყო, რომელიც აერთიანებდა სტალინირიდან (ცხინვალი) და ქარელიდან ჩამოსულ ებრაელ ჩამოსახლებულებს. 1936 წლისთვის კოლმეურნეობაში შედიოდა 36 კომლი (156 კაცი), ხოლო მისი ფართობი 290 ჰექტარს შეადგენდა. იქ წარმოებული ძირითადი კულტურები იყო მარცვლეული (ხორბალი, ქერი, სიმინდი), ასევე ჭარხალი. გარდა ამისა, კოლმეურნეობა ფლობდა 14 ჰექტარ ხეხილის ბაღს.

სურამის (ხაშურის რაიონი) გრუზოზეტის სახელობის ებრაული კოლმეურნეობა 1931 წელს 13 კომლია დააარსა. 1936 წლისთვის აქ ერთიანდებოდა 102 ადამიანი 22 კომლით, რომელიც 51 ჰექტარ მიწას იყენებდა. ვინაიდან ძირითადი მიწები მთიან ზონაში მდებარეობდა, კოლმეურნეობა ძირითადად მარცვლეულ კულტურებს აწარმოებდა.

Surami. View of the Jewish district.

Photo by Yulia Oreshina

**სურამი. უბნის ხედი.
იულია ორეშინას ფოტო**

პლისეტსკი აღნიშნავს, რომ ახალციხის კოლმეურნეობა — „მეგობრობა“ — სპონტანურად შეიქმნა ოზეტის ჩართულობის გარეშე.⁶

ამხანაგ სტალინის სახელობის ახალ-

there were 82 households, or 356 people. The territory of the collective farm at the moment of establishing was 72 ha, and by 1936, it reached 171 ha. It was involved in growing fruits and vegetables, subsistence farming and animal husbandry, including sheep farms and a dairy farm. In 1936, greenhouses were also established there.

According to the reports, the Akhaltsikhe Jewish collective farm was one of the most profitable collective farms in the Akhaltsikhe region. Its goods were sold in resorts such as Abastumani and Borjomi.

A residential house in Kulashi which, most probably, used to belong to a Jewish family

საცხოვრებელი სახლი კულაშში, რომელიც, სავარაუდოდ, ადრე ებრაულ ოჯახს ეკუთვნოდა

The Kulashi Jewish collective farm named after Kalinin was organized in the Samtredia district in 1930. Initially, there were 14 households, and by 1936, it already united 186 households (850 people). The collective farm initially had 30 ha of land, and by 1936, it already used 298 ha.

The collective farm was mostly producing crops (maize), as well as tea, laurel, soya, and peanut.

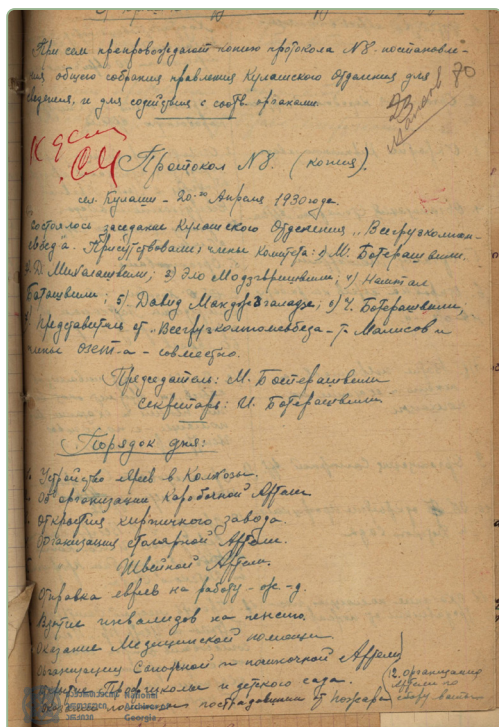
ციხის ებრაული კოლმეურნეობა 1928 წელს შეიქმნა და 20 კომლს აერთიანებდა. 1936 წლისთვის აქ უკვე 82 კომლი, ანუ 356 ადამიანი მუშაობდა. კოლმეურნეობის ტერიტორია დაარსების დროს 72 ჰექტარი იყო, 1936 წლისთვის კი, 171 ჰექტარს მიაღწია. იგი ჩართული იყო ხილისა და ბოსტნეულის მოყვანაში, ნატურალურ მეურნეობასა და მეცხოველეობაში, აწარმოებდნენ რძის ნაწარმს და ფლობდა ცხვრისა და ძროხის ფერმებს, 1936 წელს იქ სათბურებიც დაარსდა.

გავრცელებული ინფორმაციით, ახალციხის ებრაული კოლმეურნეობა ერთ-ერთი ყველაზე მომგებიანი კოლმეურნეობა იყო რეგიონში. მისი საქონელი იყიდებოდა ისეთ კურორტებზე, როგორიცაა აბასთუმანი და ბორჯომი.

კულაშის კალინინის სახელობის ებრაული კოლმეურნეობა სამტრედიის რაიონში 1930 წელს მოეწყო. თავდაპირველად 14 კომლს აერთიანებდა, 1936 წლისთვის კი უკვე 186 კომლს (850 კაცი) შეადგენდა. კოლმეურნეობას თავდაპირველად ჰქონდა 30 ჰექტარი მიწა, ხოლო 1936 წლისთვის 298 ჰექტარი.

კოლმეურნეობა ძირითადად აწარმოებდა ნათესებს (სიმინდს), ასევე ჩაის, დაფნას, სოიოსა და არაქისს.

ბანძას ებრაული კოლმეურნეობა „პირველი ნაბიჯი“ გეგმეჭკორის რაიონში 1933 წელს დაარსდა და 13 ჰექტარ მიწაზე 13 კომლს აერთიანებდა. 1936 წლისთვის კოლმეურნეობა მოიცავდა 58 კომლს (248 კაცი) და ჰქონდა 39,7 ჰექტარი ფართობი. კოლმეურნეობა ძირითადად სიმინდის მოყვანით იყო დაკავებული, მოგვიანებით კი იქ ჩაის პლანტაციებიც გაშენდა.

A document about placing people in collective farms in Kulashi

დოკუმენტი კულაშის კოლმეურნეობებში ადამიანების განთავსების შესახებ

The Bandza Jewish collective farm “Pirveli Nabiji” in Gegechkori district was organized in 1933, uniting 13 households on 13 ha of land. By 1936, the collective farm united 58 households (248 people), and had an area of 39.7 ha. It was mostly involved in producing maize, and later on tea plantations were established there too.

The Sujuna Jewish collective farm named after Kakhiani was organized in 1930 in the Abasha district by 15 households on 20 ha of land. By 1936, the collective farm united 36 households (185 people), and had 103.5 ha of land. It used to produce mainly corn.

სუჯუნას კახიანის სახელობის ებრაული კოლმეურნეობა 1930 წელს მოეწყო აბაშის რაიონში, 15 კომლითა და 20 ჰექტარი მიწის ნაკვეთით. 1936 წლისთვის კოლმეურნეობა აერთიანებდა 36 კომლს (185 კაცი) და 103,5 ჰექტარ მიწას. აქაც ძირითადად სიმინდს აწარმოებდნენ.

სახხერის ებრაული კოლმეურნეობა „მშრომელი ებრაელი“ ჭიათურის რაიონში 1930 წელს მოეწყო 11 კომლითა და 4,2 ჰექტარი მიწით. 1936 წლისთვის კოლმეურნეობა ითვლიდა 59 კომლს (279 კაცი) და ჰქონდა 20 ჰექტარი ფართობი. კოლმეურნეობას ჰქონდა აგურის ქარხანა. იგი ასევე მონაწილეობდა ყურძნის წარმოებასა და მებაღეობაში.

ვანის ებრაული კოლმეურნეობა „პირველი ნაბიჯი“ 1931 წელს ვანის რაიონში 14 კომლმა 20 ჰექტარ ფართობზე მოაწყო. 1936 წლისთვის ამ კოლმეურნეობას ჰქონდა 35 ჰექტარი ფართობი და აერთიანებდა 92 კომლს (442 კაცი). თავიდან ძირითადად სიმინდს აწარმოებდნენ, მოგვიანებით კი არაქისისა და ბოსტნეულის მებაღეობაც დაიწერა.

ონის ებრაული კოლმეურნეობა „შეგნება“ ონის რაიონში 12 კომლის მიერ 1932 წელს დაარსდა და თავდაპირველად 12 ჰექტარი მიწა აიღო. 1936 წლისთვის კოლმეურნეობას ეკავა 13,5 ჰექტარი და მეურნეობაში 20 კომლი (78 კაცი) იყო ჩართული. ეს კოლმეურნეობა ექსკლუზიურად მეცხოველეობას ეწეოდა — ადრე აქ რძის წარმოებისთვის ძროხის ფერმაც არსებობდა.

ამხანაგ ბერიას სახელობის ქარელის კოლმეურნეობა 1936 წლის ბოლოს დაარსდა. მასში 34 კომლი (177 ოჯახი) და

The Sachkhere Jewish collective farm “Mshromeli Ebraeli” was organized in Chiatura district in 1930 by 11 households on an area of 4.2 ha. By 1936, the collective farm counted 59 households (279 people), and had an area of 20 ha. The collective farm had a brick factory. It was also involved in producing grapes and growing other fruits.

The Vani Jewish collective farm “Pirveli Nabiji” was organized in the Vani district in 1931 by 14 households on the area of 20 ha. By 1936, this collective farm had an area of 35 ha, and united 92 households (442 people).

At first this farm mostly produced maize, but later on also introduced peanuts and the growing of vegetables were introduced.

The Oni Jewish collective farm “Sheg-neba” was established in 1932 by 12 households in Oni district, and was initially 12 ha. By 1936, the collective farm occupied 13.5 ha and there were 20 households (78 people) involved in the farm. This collective farm was engaged exclusively in animal husbandry; it used to have a dairy farm.

The Kareli collective farm named after comrade Beria was organized at the end of 1936, including 34 households (177 families) and 80 ha of land. According to the reports, the land of this collective farm was of the highest quality, and it was allowed to get involved in vegetable and fruit production. The proximity of a railway and large cities also encouraged the development of the collective farm.

The Jewish collective farm of Opsh-

80 ჰექტარი მიწა იყო გაერთიანებული. გავრცელებული ინფორმაციით, ამ კოლმეურნეობის მიწა საუკეთესო ხარისხით გამოირჩეოდა და აქ ბოსტნეული და ხილი მოჰყავდათ. კოლმეურნეობის განვითარებისთვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა რკინიგზისა და დიდი ქალაქების სიახლოვეს.

**View to the Vani Jewish district.
Photo by Yulia Oreshina**

**ხედი ვანის ებრაულ რაიონზე.
იულია ორეშინას ფოტო**

ოფშკვითის ებრაულ კოლმეურნეობა 45 კომლისაგან შედგებოდა (181 კაცი) და 117 ჰექტარ მიწას ფლობდა, ხოლო ქობულეთის ებრაულ კოლმეურნეობას — 17 კომლი (53 კაცი) შეადგენდა და 46,75 ჰექტარი ეკავა. 1936 წლისთვის ორივე ეს კოლმეურნეობა გაფართოების მიზნით უფრო დიდ კოლმეურნეობებს დაუკავშირდა.

პლისეცკის თქმით, ის ფაქტი, რომ ზოგიერთი კოლმეურნეობა მართლაც მცირე მასშტაბის იყო, განსაკუთრებით იმ ადგილებში, სადაც დიდი ებრაული მოსახლეობა ცხოვრობდა, აიხსნებოდა იმით, რომ მოსახლეობას არ სურდა გადასახლება, რათა უფრო დიდი ერთობის ნაწილი გამხდარიყო. ის აღნიშნავს, რომ ადგილი ჰქონდა კოლმეურნეობების მი-

kviti had 45 households (181 people) and 117 ha of land, and the Kobuleti Jewish collective farm had 17 households (53 people) and occupied 46.75 ha. Both of these collective farms were, by 1936, linked to bigger collective farms in order to enlarge them.

According to Plisetsky, the fact that some of the collective farms were relatively small in size, especially in localities with large Jewish populations, was related to unwillingness to relocate to larger entities. He points out that there was a tendency to demand lands for collective farms instead of thereliving, and in fact, these were “small artels, not collective farms”⁷.

In line with the general Soviet politics of the period which presupposed suggesting services such as a kindergarten, in order to make sure that women could go back to work soon after giving birth; each collective farm was supposed to have a kindergarten⁸.

CULTURAL LIFE

The Plenum of Evkombed, which took place in February 1931 came to the conclusion that work on the “cultural front” was not being done well enough, and ordered all local branches of the organization with establishing cultural centers, clubs, bulletin boards and reading rooms⁹.

წების საცხოვრებელი ადგილის მიხედვით მოთხოვნის ერთგვარ ტენდენციას და, სინამდვილეში, ესენი „მცირე არტელებს და არა კოლმეურნეობებს შეადგენდნენ.“⁷

როგორ მუშაობს ონის ლარეკომბი

„საკ. ლარეკომბი“-ს ონის განყოფილებაში ამაჲად სოცმეკიზი და დამკველობა ფაოთოდ აოის გამალოლო, რაც გასყოფილების მუშაობაში სათანადო შედეგს იძლევა. მე-11-ე კვარტალში საწ-საფ. გვამის შესრულების მხრივ შემდეგი მაჩვენებლები გვაქვს: სამკერვალო ცხის გვამა შესრულებულია — 64 პროც. სახაზო ცხის გვამა შესრულებულია — 92 პროც. სატრიკოტაჟო ცხის გვამა შესრულებულია — 70 პროც. თეთრიზრებულება შემცირებულია 8 პროც. მზა პროდუქციის ხარისხი საკმაოდ გიჲარდა, რასაც ადასტურებს ის მდგომაროება, რომ საჭონლოს ბრუნვა წარსულ წელთან შედარებით 40 პროც. გაიზარდა. წენი შეყვარებულია — 25 პროც. ზემოაღნიშნული მდგომაროება რატომ უნდა არ არის სასიქადლო, მაგრამ წარსულ წლებთან შედარებით განყოფილების მუშაობაში მაინც საკმაო გარდატეხა მოხდა.

კულტურულ მუშაობის მხრივ შემდეგი მაჩვენებლები გვაქვს: ლარეკომბის ჩამოყალიბებამდე ეს რაიონი უბანში გვაგდა 300-ზე მეტი წერაკითხვის უცოდინარი. ამჲამდ მხოლოდ ათეულებია. ამ ხნის განმავლობაში გამოშვებულია მცირე მცოდნეთა 4 ჯგუფი 80 მსმეულით, ოთხწლესა და შეიღწულშესწავლობს 100-მდე ახალგაზროს. არსებობს პიონერ ორგანიზაცია 70 ბავშვის რაოდენობით. გვაქვს კლუბი, სადაც ჩამოყალიბებულია სხვადასხვა წრეები. ყველა ამ მაჩვენებლებთან ერთად გვაქვს მნიშვნელოვანი დეფექტები განსაკუთრებით კულტურულ მუშაობაში ფრონტზე, რადაც ონის ლარეკომბი ხელმძღვანელობს სათანადო ყურადღება უნდა მიექცოს. განსაკუთრებით სასიქადლოა, როცა საშო, შენაკოსილის სოციალისტური ქალაქი და მნიშვნელოვანი გარდატეხა ხდება ონის ემრავლეთა ყოფა-ცხოვრებისა.

ბენო ხიტიაშვილი

How Oni Evkombed is working
როგორ მუშაობს ონის ევკომბედი

იმ პერიოდის ზოგადი საბჭოთა პოლიტიკის შესაბამისად, მოსახლეობას სთავაზობდნენ ისეთ სერვისს, როგორიცაა საბავშვო ბაღი, რათა ქალები მშობიარობიდან მალევე დაბრუნებულიყვნენ სამსახურში. ამიტომ თითოეულ კოლმეურნეობას უნდა ჰქონოდა თავისი საბავშვო ბაღი⁸.

კულტურული ცხოვრება

1931 წლის თებერვალში გამართულმა ევკომბედის პლენუმმა დაასკვნა, რომ „კულტურულ ფრონტზე“ სამუშაოები საკმარისად კარგად არ ტარდებოდა და ორგანიზაციის ყველა ადგილობრივ შტოს დაევალა კულტურის კუთხეების, კულტურის

**The building of a former cultural center in
Tsiteli Gora. Contemporary view.
Photo: Yulia Oreshina**

**„წითელ გორაში“ ყოფილი კულტურის
ცენტრის შენობა. დღევანდელი ხედი.
იულია ორეშინას ფოტო**

Special brigades of workers were sent to the Jewish collective farms in the spring of the same year in order to ensure “organizational and cultural and artistic service towards the sowing campaign”¹⁰.

According to the reports of Evkombed, despite large “cultural-enlightening work” that has been done among the Jewish population in various localities, there’s still a high percentage of people who don’t go to work on Saturday in Kulashi¹¹.

There were libraries, schools, kindergartens, clubs, and cinemas on the collective farms and, in various localities with considerable Jewish population which were supposed to do the ideological work¹².

In 1937, a group of artists from the Moldavian Soviet Republic came on tour in Georgia, organizing concerts “the in Jewish [Yiddish] and Russian languages”, among others, in the House of Culture named after Beria in Tbilisi, and continued on to the territories of Adjara and Abkhazia. Among the plays that were performed were “Dzhankoy” and “Groye Geselekh”.

კლუბების, კედლის გაზეთებისა და სამკითხველო ოთახების მოწყობა.⁹

გაზაფხულზე ებრაულ კოლმეურნეობებში გასაგზავნად გამოიყო მუშათა სპეციალური ბრიგადები, რათა უზრუნველყოფილიყო „თესვის კამპანიის ორგანიზაციული, კულტურული და შემოქმედებითი მხარდაჭერა“.¹⁰

„ევკომბელის“ ცნობით, მიუხედავად დიდი „კულტურულ-საგანმანათლებლო მუშაობისა“, რომელიც სხვადასხვა რაიონში ებრაულ მოსახლეობაში გატარდა, კულაშიში მაინც დიდია მათი რიცხვი, ვინც შაბათ დღეს არ მიდის სამუშაოდ.¹¹

An article from working Jew, 1934, 7 November. „Building socialist sites”

სტატია მშომელი ებრაელისგან, 1934 წელი, 7 ნოემბერი. „სოციალისტური ობიექტების მშენებლობა“

The plays were based on the artwork of Itzik Fefer, Peretz Markish, Sholem-Aleykhem, Fishenberg, and others¹³.

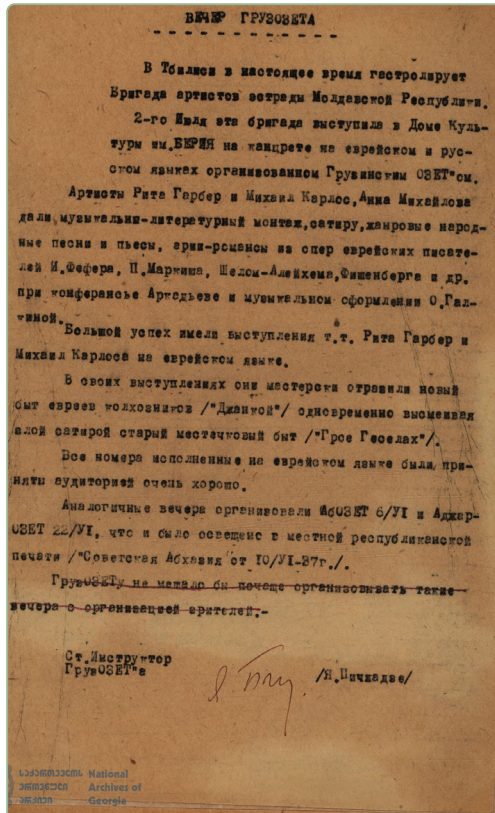

Illustration from archive: Yiddish cultural events in Soviet Georgia

იულუსტრაცია არქივიდან: იდიშური კულტურული დონისციებები საბჭოთა საქართველოში

In 1938, the Historic-Ethnographic museum of Jews of Georgia organized a traveling anti-religious exhibition which was supposed to be shown on Jewish collective farms. The exhibition was accompanied by lectures and reports about the issues of religion, history and ethnography. According to the documents of the exhibition kept at the National Archives of Georgia, GruzOZET was “interested in the unfolding of mass cultural work on the collective farms”¹⁴

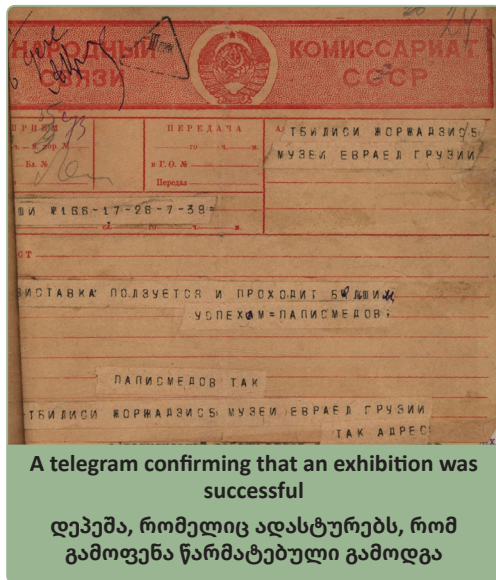
კოლმეურნეობებსა და ებრაული მოსახლეობით დასახლებულ სხვადასხვა ადგილას იდეოლოგიურ სამუშაოს ახორციელებდნენ ბიბლიოთეკები, სკოლები, საბავშვო ბაღები, კლუბები და კინოთეატრები.¹²

1937 წელს მოლდოვის საბჭოთა რესპუბლიკის ხელოვანთა ჯგუფი საქართველოში გასტროლებზე ჩამოვიდა, მოაწყო კონცერტები „ებრაულ [იდიშურ] და რუსულ ენებზე“ სხვადასხვა ადგილას, მათ შორის თბილისის, ბერიას სახელობის კულტურის სახლში, აგრეთვე კონცერტი გაიმართა აჭარასა და აფხაზეთში. დაიდგა სპექტაკლები: „ჯანკო“ და „გროე გებელს“. პიესები ეფუძნებოდა იციკ ფეფერის, პერეტ მარკიშის, შოლემ-ალეიხემის, ფიშენბერგისა და სხვათა ნაწარმოებებს.¹³

1938 წელს საქართველოს ებრაელთა ისტორიულ-ეთნოგრაფიულმა მუზეუმმა მოაწყო ანტირელიგიური გამოფენა, რომელსაც უნდა მოეწყო ებრაულ კოლმეურნეობები. გამოფენასთან ერთად იკითხებოდა ლექციები და მოხსენებები რელიგიის, ისტორიისა და ეთნოგრაფიის საკითხებზე. საქართველოს ეროვნულ არქივში დაცული გამოფენის დოკუმენტების მიხედვით, გრუზოზეტი „დაინტერესებული იყო კოლმეურნეობებში კულტურის მასობრივი განვითარებით“.¹⁴

გამოფენა დაიგეგმა ზაფხულისთვის და 23 ივლისიდან თენახევრის განმავლობაში მას უმასპინძლა ხობმა, კულაშმა, ქარელმა, სურამმა და სტალინირმა, ასევე სამტრედიამ, მიუხედავად იმისა, რომ თავდაპირველად იქ გამოფენა არ იგეგმებოდა. საგამოფენო ტური გახანგრძლივდა,

The exhibition was planned for the summer, and during the period of 1,5 months since 23 July it traveled through the following localities: Khobi, Kulashi, Kareli, Surami and Staliniri, as well as in Samtredia, even though it was not planned initially. The exhibition was supposed to be prolonged and sent to the Sachkhere, Tsiteli gora and Trifona collective farms¹⁵.

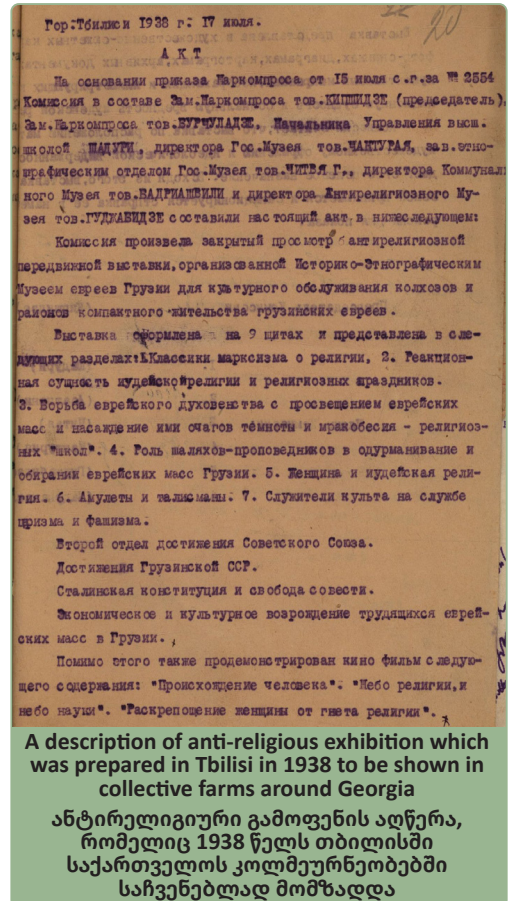
A telegram confirming that an exhibition was successful

დეკლარაცია, რომელიც ადასტურებს, რომ გამოფენა წარმატებული გამოდგა

FINANCIAL SITUATION OF JEWISH COLLECTIVE FARMS

It was interesting for the research team to investigate the financial conditions of the already fully functioning collective farms, and why it was such a desirable place for Jewish collective farmers to work, except that the Communist authorities did not spare much of an effort to make information available. Jewish applicants were offered funding for educational courses in any area that would ensure the smooth operation of the collective; agronomy, tractor driving, accounting, medical, and other areas.

რათა მას საჩხერის, „წითელი გორასა“ და ტირიფონის კოლმეურნეობებიც მოეცა.¹⁵

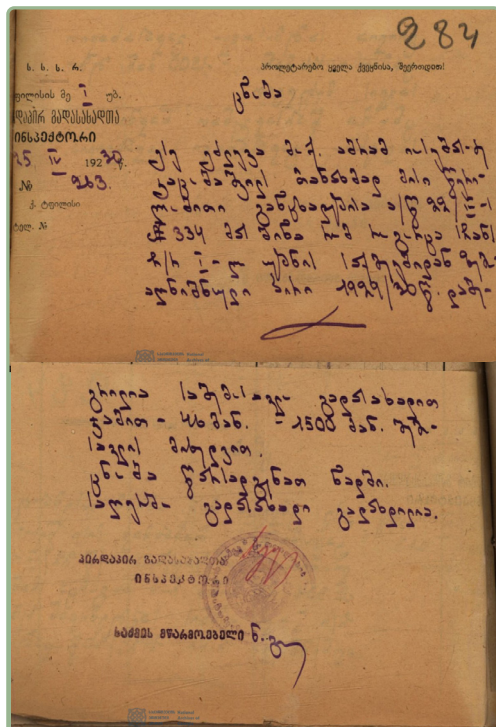
A description of anti-religious exhibition which was prepared in Tbilisi in 1938 to be shown in collective farms around Georgia

ანტირელიგიური გამოფენის აღწერა, რომელიც 1938 წელს თბილისში საქართველოს კოლმეურნეობებში საჩვენებლად მომზადდა

ებრაული კოლმეურნეობის ფინანსური მდგომარეობა

ჩვენთვის საინტერესო იყო გამოგვეკვლია უკვე სრულად ამუშავებული კოლმეურნეობების ფინანსური მდგომარეობა. გარდა იმისა, რომ კომუნისტური ხელისუფლება ძალისხმევას არ იშურებდა ინფორმაციის გასავრცელებლად, საინტერესოა ის, თუ კიდევ რით იყო განპირობებული ებრაულ საზოგადოებაში ესოდენ დიდი სურვილი, ემუშავათ კოლმეურნეობაში. იმ დროისთვის ხელისუფლება მსურვე-

The young people were fully funded, reimbursed for food, accommodation, travel, and even clothing¹⁶. The Soviet government preferred to fund everyone who wanted to learn any profession.

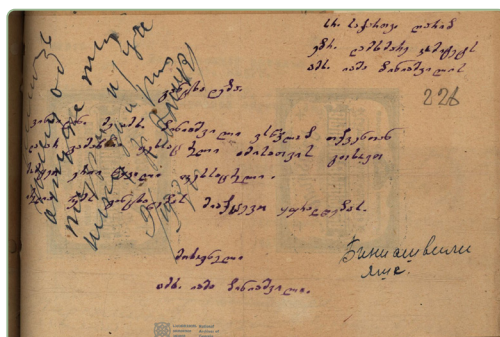
Document proves high income
მაღალი შემოსავლის დამადასტურებელი დოკუმენტი

As for remuneration, a member of the collective received a salary according to their work hours, and also received a share from the harvest received at the end of each year, as compensation on a daily basis. An average worker could receive a salary of about 70 to 350 manats per month.

In addition, several times a year, they received a subsidy in the amount of 100 to 500 manats. In addition to this, the collective often gave supplements from 10 to 100 manats, and on average, even in the example of Tsiteli Gora, when they received the maximum income, a monthly salary of 500 to 800 manats¹⁷.

ლებს უფინანსებდა განათლების მიღებას ნებისმიერი იმ მიმართულებით, რომელიც კოლექტივის გამართულ მუშაობას უზრუნველყოფდა, იქნებოდა ეს: აგრონომია, ტრაქტორის მართვა, საბუღალტრო, საექიმო თუ სხვა მიმართულებები.

ახალგაზრდები სრულად ფინანსდებოდნენ, უნაზღაურებოდნენ კვების, საცხოვრებლის, მგზავრობისა და ჩასაცმელის ხარჯებიც კი.¹⁶ საბჭოთა ხელისუფლება აფინანსებდა ყველას, ვისაც რაიმე პროფესიის დაუფლება სურდა.

Student asks material aid
სტუდენტები ითხოვენ მატერიალურ დახმარებას

რაც შეეხება ანაზღაურებას, კოლექტივის წევრი ხელფასს ნამუშევარი საათების (მათ შორის ნამუშევარი დღეების) მიხედვით იღებდა, ასევე წილს ყოველი წლის ბოლოს მიღებული მოსავლიდანაც იღებდნენ. რიგით მუშას თვეში დაახლოებით 70-იდან 350 მანეთამდე ხელფასი შეეძლო აეღო.

გარდა ამისა, დამატებით წელიწადში რამდენჯერმე 100-იდან 500 მანეთამდე სუბსიდიას იღებდნენ. მეტიც, კოლექტივი ხშირად დანამატებსაც გასცემდა 10-იდან 100 მანეთამდე და საშუალოდ, თუნდაც „წითელი გორას“ მაგალითზე, მაქსიმალურად 500-800 მანეთამდე.

These specific circumstances were very attractive to Jewish citizens.

As we can see, Jewish collective farms were created in practically every corner of Soviet Georgia. Although its primary aim was to ensure the creation of an ideologically “correct” segment of Jewish society, and to spread the ideals of a new Soviet person and a new collective lifestyle, the reality was that, very often, Jewish collective farms were actually safe places for local Jews to keep their traditions and to observe their religion.

According to Plisecky, members of synagogue councils were very often also governing members of the local Evkombes committees, and in many cases, the same people were local representatives of Evkombes. Therefore, many provincial committees of Evkombes worked in close touch with hakhams (rabbis) and local religious authorities¹⁸. This is how, according to him, many of these committees would provide local Jewish communities with kosher meat and wine for the Shabat celebrations and “even took responsibility for baking matzah”¹⁹.

It should be mentioned that, nowadays, little communicative memory exists about the Jewish collective farms, even among those living in the places where they used to be located. For instance, during the research team’s expedition in Kulashi, we often faced the situation when our interlocutors had no recollection of the existence of a Jewish collective farm there. In the next chapter, the authors would like to take a closer look at the Ts-

ლური შემოსავლი თვეში დაახლოებით 500-დან 800 მანეთამდე აღწევდა.¹⁷

სწორედ ეს გარემოება იყო დიდად მიმზიდველი ებრაელი მოქალაქეებისთვის.

როგორც ვხედავთ, ებრაული კოლმეურნეობები საბჭოთა საქართველოს პრაქტიკულად ყველა კუთხეში შეიქმნა. მიუხედავად იმისა, რომ შექმნის მთავარი მიზანი საზოგადოების იდეოლოგიურად „სწორი“ ებრაული ნაწილის ჩამოყალიბება, ახალი საბჭოთა ადამიანის იდეისა და ახალი კოლექტიური ცხოვრების წესის გავრცელება იყო, სინამდვილეში, ხშირ შემთხვევაში, ებრაული კოლმეურნეობები ადგილობრივი ებრაელებისთვის წარმოადგენდა უსაფრთხო ადგილს, სადაც საკუთარი ტრადიციებითა და რელიგიით ცხოვრება იქნებოდა შესაძლებელი.

პლისეცკის თქმით, სინაგოგის საბჭოების წევრები ხშირად იყვნენ აგრეთვე ადგილობრივი ევკომბედის კომიტეტების მმართველი წევრები და იგივე ხალხი ევკომბედის ადგილობრივ წარმომადგენლობასაც ითავსებდა. ამით ევკომბედის მრავალი პროვინციული კომიტეტი მჭიდრო კავშირს ინარჩუნებდა ხახმებთან და ადგილობრივ რელიგიურ ხელისუფლებასთან.¹⁸ მისი თქმით, სწორედ ამგვარად ბევრი ასეთი კომიტეტი შაბათის დღესასწაულებისთვის ადგილობრივ ებრაულ თემებს კოშერის ხორცითა და ღვინით ამარაგებდა, მეტიც, კომიტეტები „მაცას გამოცხოებაზეც კი იღებდნენ პასუხისმგებლობას“.¹⁹

უნდა აღინიშნოს, რომ დღესდღეობით ებრაული კოლმეურნეობების შესახებ კომუნიკაციური მემკვიდრეობა თითქმის

iteli Gora collective farm, which was the only Jewish collective farm in Soviet Georgia that remained functioning till the late 1970s as a monoethnic collective farm, and where it is still possible to find people who remember life there.

ალარ არსებობს თუნდაც იმ ადგილებში, სადაც ისინი ცხოვრობდნენ. მაგალითად, კვლევითი ჯგუფის კულაში ექსპედიციის დროს ჩვენს თანამოსაუბრეებს ხშირად არც კი ახსოვდათ იქ ებრაული კოლმეურნეობის არსებობა.

მომდევნო თავში გვსურს, უფრო ახლოდან დავაკვირდეთ „წითელი გორას“ კოლმეურნეობას, რომელიც ერთადერთი მონოეთნიკური ებრაული კოლმეურნეობა იყო საბჭოთა საქართველოში, რომელიც 1970-იანი წლების ბოლომდე ფუნქციონირებდა და სადაც ჯერ კიდევ შესაძლებელია ხალხის პოვნა, ვისაც ახსოვს მისი არსებობა.

Endnotes/სქოლიო

¹ 525.1.177, p 14.

² Paikin, *Evkombed Gruzii*, p. 24.

³ Plisetsky, M. *Religiia i byt gruzinskikh evreev*, pp 166-167.

⁴ *Ibidem*.

⁵ 525.1.528, p. 4-6.

⁶ Plisetsky, p. 170.

⁷ Plisetsky, p. 169.

⁸ 525.1.517, p. 86.

⁹ Plisetsky, p. 168.

¹⁰ 525.1.517, p. 89.

¹¹ 541.1.96, p. 47.

¹² 525.1.528, p. 4-6.

¹³ 525.1.517, p. 100.

¹⁴ 1711-1-25, p. 1.

¹⁵ *Ibidem*, p. 27.

¹⁶ 541.1.25. pp-226

¹⁷ 541.1.21. pp 284

¹⁸ Plisetsky, p. 167

¹⁹ *Ibidem*, p. 168.

CHAPTER 4

JEWISH COLLECTIVE FARM TSITELI GORA

The establishment of collective farms in Georgia's Kakheti region started in 1927-1928, where the Jewish collective farm Tsiteli Gora was formed in 1928¹. The Tsiteli Gora collective farm was the only Jewish collective farm that continued to function in Georgia after the all-Soviet OZET was liquidated at the end of the 1930s.

The farm was created soon after the Land Development Society of the Jews of Georgia—"SakMems" (GruzOZET) was created (1926-1927)². Within the institutional framework of GruzOZET, lands and funds were prepared for the development of monoethnic collective farms in Soviet Georgia. The party authorities spread this info among the local Jewish population.

A land area of 13 square kilometers was allocated for the Tsiteli Gora Jewish collective farm, which was located 5 kilometers from Ulyanovka village in Lagodekhi³.

Tsiteli Gora area. Contemporary View. Photo by Yulia Oreshina

„წითელი გორას“ ტერიტორია.
თანამედროვე ხედი. იულია ორეშინას
ფოტო

თავი 4

ებრაული კოლმეურნეობა „წითელი გორა“

საქართველოში კოლმეურნეობების ჩამოყალიბება 1926-1928 წლებში კახეთიდან დაიწყო, სადაც 1928 წელს ებრაული კოლმეურნეობა „წითელი გორა“ ჩამოყალიბდა.¹ „წითელი გორას“ კოლმეურნეობა ერთადერთი ებრაული კოლმეურნეობა იყო, რომელიც 1930-იანი წლების ბოლოს ომეტის ლიკვიდაციის შემდეგ განაგრძობდა ფუნქციონირებას.

„წითელი გორა“ 1926-1927 წლებში მიწის განვითარების საქართველოს ებრაელთა საზოგადოება — «საქმემსის» (გრუზობეტი) დაფუძნების შემდეგ მალევე შეიქმნა.² კომუნისტური პარტიისა და მთავრობის ადგილობრივმა შტომ ათასობით კილომეტრი მიწა და მილიონობით სახსრები გამოყო მონოეთნიკური კოლმეურნეობების შექმნისა და ხელშეწყობისთვის. კომუნისტურმა პარტიამ და მთავრობამ ადგილობრივ ებრაულ თემში მალევე დაიწყო ინფორმაციის გავრცელება.

ებრაული კოლმეურნეობისთვის გამოიყო 13 კვ კმ მიწის ფართობი, რომელიც ლაგოდეხის სოფელ ულიანოვკიდან 5 კილომეტრის დაშორებით მდებარეობდა.³

კახეთის სხვადასხვა სოფლიდან რამდენიმე ღარიბი ებრაელი შეიკრიბა, რომელთაც ყოფილი ვაჭარი აბრაამ ჯინჯიხაშვილი მეთაურობდა. მათ ადგი-

A few poor Jews from different villages in Kakheti, led by the former merchant Abraham Jinjikhashvili, gathered and presented their current situation to the local government and party representatives⁴.

GruzOZET started to create the material and technical foundation; a survey of the land was planned by agronomists and doctors. The documents say that, as in other regions of Georgia, Tsiteli Gora needed to organize a melioration, and carry out other technical work before the collective farm would begin operations there⁵.

Later, local activists, with a small group of supporters, went around Kakheti in search of people willing to join the collective farm⁶.

Tsiteli Gora area. Contemporary View. Photo by Yulia Oreshina

„წითელი გორას“ ტერიტორია.
თანამედროვე ხედი. იულია ორეშინას
ფოტო

Finally, Jews from different parts of Georgia joined the Tsiteli Gora collective farm. State subsidies were given to those who moved to the collective farm to build houses that would allow them to relocate with their families⁷.

Respondent D: A Jew lived here, a Jew lived there, a Jew lived in that house too.

K: So Jews actually lived on this street?

Respondent D: This is the Jewish quarter, the Jewish quarter was here.

ლობრივ ხელისუფლებასა და პარტიის წარმომადგენლებს თავიანთი მდგომარეობა გააცნეს.⁴

მდგომარეობის გაცნობის შემდგომ გრუზოზეტმა დაიწყო მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის შექმნა, დაიგეგმა აგრონომებისა და სპეციალისტების მიერ მიწების შესწავლა. დოკუმენტებში ნათქვამია, რომ როგორც საქართველოს სხვა რაიონებში, „წითელ გორასაც“ დასჭირდება მელიორაციის მოწესრიგება და სხვა ტექნიკური სამუშაოების ჩატარება, ვიდრე იქ სრულყოფილად დაიწყებს ფუნქციონირებას კოლექტიური მეურნეობა.⁵

შემდგომ ადგილობრივმა აქტივისტებმა მხარდამჭერთა მცირე ჯგუფთან ერთად მთელი კახეთი მოიარეს კოლმეურნეობაში გაწევრიანების მსურველთა მოსაკრებად.⁶

საბოლოოდ, კოლმეურნეობას შეუერთდნენ საქართველოს სხვადასხვა კუთხიდან ჩამოსული ებრაელები. „წითელი გორას“ კოლმეურნეობაში გადასულებს სახელმწიფო სუბსიდია გადაეცათ სახლების ასაშენებლად, რათა მათ ოჯახებთან ერთად გადასახლების საშუალება მისცემოდა.⁷

რესპონდენტი დ.: აქეთაც ებრაელი ცხოვრობდა, იქეთაც ებრაელი ცხოვრობდა, იმ სახლშიდაც ებრაელი ცხოვრობდა.

ინტერვიუერი: ანუ, ამ ქუჩაზე ფაქტიურად ებრაელები ცხოვრობდნენ?

რესპონდენტი დ.: ეს არის ებრაელების უბანი, ებრაელების უბანი იყო აქ.

ინტერვიუერი: ანუ, ებრაელებს თავისი უბანი ჰქონდათ აქ?

K: So the Jews had their own neighborhood here?

Respondent D: Yes, yes. They had their own district

K: What was the name of this area?

Respondent D: It was called Tsiteli Gora and has been called that since time immemorial.

K: Was this area called the Jewish quarter?

Respondent D: Yes, it was called the Jewish collective farm Tsiteli Gora, and 99 percent of Jews lived in this area⁸.

In 1929, the farmers of Tsiteli Gora were able to build 15 two-story dwellings housing 25 families. By 1930, there were already 40 households in the collective farm, while by 1940 there were already 82 households. There was also a school oriented around the Soviet policy of the “elimination of illiteracy”, a kindergarten, and a medical center⁹.

The building of a former cultural center in Tsiteli Gora. Contemporary view.

Photo by Yulia Oreshina

„წითელი გორას“ ყოფილი კულტურის ცენტრის შენობა. თანამედროვე ხედი. იულია ორეშინას ფოტო

Tsiteli Gora territory has been liked by the Jewish People’s Commission, too; however, as we have already mentioned, before the establishment of collective farms, it was necessary to carry out a number of reclamation and other agronomic

რესპონდენტი დ: კი, კი. თავისი უბანი ჰქონდათ.

ინტერვიუერი: რა ერქვა ამ უბანს?

რესპონდენტი დ.: „წითელ გორი“ ერქვა და ქვია ოდითგანვე.

ინტერვიუერი: ებრაელების უბანს ეძახდნენ ამ უბანს?

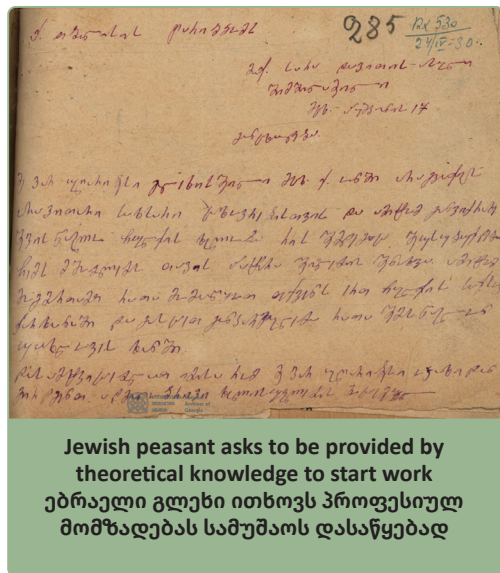
რესპონდენტი დ.: კი, არა, ებრაელების „წითელ გორს“ ეძახდნენ და ისე 99 პროცენტი ცხოვრობდა ებრაელი... ამ უბანში.⁸

1929 წელს „წითელი გორას“ ფერმერებმა შეძლეს აეშენებინათ 15 ორსართულიანი საცხოვრებელი, სადაც 25 ოჯახი ცხოვრობდა. 1930 წლისთვის კოლმეურნეობაში უკვე 40 კომლი იყო, ხოლო 1940 წლისთვის ეს ციფრი 82-მდე გაიზარდა. აქვე იყო წერა-კითხვის გამავრცელებელი სკოლა, საბავშვო ბაღი და სამედიცინო პუნქტი.⁹

„წითელი გორას“ ტერიტორია მოიწონა ებრაელთა სახალხო კომისიამ, თუმცა, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, კოლექტიური მეურნეობების მოწყობამდე საჭირო იყო მთელი რიგი მელიორაციული და სხვა აგრონომიული კვლევებისა და სამუშაოების ჩატარება.¹⁰ ეს გარდაუვალი იყო, რადგან, „წითელი გორას“ ტერიტორია დაფარული იყო გაუვალი ტყეებითა და ჭაობებით, რაც ასევე მაღარიისა და სხვა დავადებათა გავრცელების წყაროს წარმოადგენდა, საჭირო იყო მიწების დაშრობა.¹¹

ებრაელები „წითელი გორას“ ებრაულ კოლმეურნეობაში სამუშაოდ საქართველოს სხვადასხვა კუთხიდან — რაჭის მაღალმთიანეთიდან თუ დასავლეთ საქართველოს სხვა ადგილებიდან ჩამოდიოდნენ.

studies and activities¹⁰. This was inevitable because, for example, the Tsiteli Gora territory was covered by impassable forests and swamps, which were also a source of malaria and other diseases. There was a necessity of draining the local swamps¹¹.

Jewish peasant asks to be provided by theoretical knowledge to start work
ებრაელი გლეხი ითხოვს პროფესიულ მომზადებას სამუშაოს დასაწყებად

Jews from all over Georgia, the Racha Highlands and other areas of Western Georgia worked in the Jewish collective farm of Tsiteli Gora. The main reason for the popular desire to join the collective farm was general poverty among the republic's Jewish population, and, therefore, the collective farm was considered one of the primary methods to solve material problems.

Respondent D: They [Jews] lived here.... This village is a completely new village, it was established sometime in 1920, and they lived here like this, this, this, that... They were the indigenous population of this village (smiles). Guess what?

Respondent D: They lived here, how can they not. In all the houses here... it is a rare house where no one lives. There were many small houses, built in the old style.

ამის ძირითადი მიზეზი სიღარიბე იყო და კოლექტივი მიიჩნეოდა მატერიალური პრობლემების გადაჭრის ერთ-ერთ მთავარ საშუალებად.

რესპონდენტი დ.: ესენი [ებრაელები] აქ ცხოვრობდნენ... ეს სოფელი ახალი სოფელი არის მთლიანად, სადღაც, ესე, 1920 წლიდან არის დაარსებული და ეგენი აქ ცხოვრობდნენ, როგორც, აი, როგორც, აი, ისე რა... აი, ამ სოფლის ძირძველი მოსახლეობა იყო (იღიმის).

რესპონდენტი დ.: ცხოვრობენ, როგორ არა. აქ, ყველა სახლში... იშვიათი სახლია, რომ არავინ ცხოვრობდეს. ბევრი პატარა სახლები იყო, აი, ძველ სტილზე აშენებული. ისინი დაინგრა, ამ სოფელში, აი, იქით მხარეს ცარიელი მინდორია, იქით ცარიელი ადგილებია დარჩენილი, იქაც პატარ-პატარა სახლები იყო, დაიშალა. ლეკებს ჰქონდათ ნაყიდი, მერე ლეკები რომ წავიდნენ, იმის ყიდვა აღარავის უნდოდა და მიატოვეს.

ინტერვიუერი: და რას საქმიანობდნენ აქ ებრაელები? რას აკეთებდნენ?

რესპონდენტი დ.: ყველაფერს, როგორც ჩვენ. კოლმეურნეობა იყო იმ პერიოდში, ყველა მუშაობდა კოლმეურნეობაში. მაშინ საბჭოთა კავშირი ვაჭრობას კრძალავდა, მაგრამ კარგი მიდრეკილება ჰქონდათ, მაგ მხრივ, ძალიან კარგი, ძალიანაც კარგი იყო, სხვათა შორის. ძალიან კარგი იყო, თუ რამე შემოდიოდა, რამე ახალი სტილის რამე, სხვაგან არ ჰქონდათ ნანახი, ჩვენი სოფლელები გამოდიოდნენ ყველაზე კარგად.

ინტერვიუერი: ანუ, თქვენთან, „წითელ გორაშიც“ ვაჭრობდნენ? იმიტომ რომ...

რესპონდენტი დ.: ყველგან ვაჭრობ-

They were destroyed. In this village, there is an empty field on the other side, there are empty places there, there were also small houses, they were destroyed. The Leks {Daghestani} had bought it, and then when the Leks left, no one wanted to buy it, and they left it.

K: And what were the Jews doing here? What were they doing?

Respondent D: Everything, like us. It was a collective farm at that time, everyone worked in a collective farm. At that time, the Soviet Union prohibited trade, but they had good habits in this regard, very good, by the way, it was very good. It was very good, if something came in, something new, something they had not seen anywhere else, our villagers performed the best.

K: So they traded with you in Tsiteli Gora as well? Because ...

Respondent D: They traded everywhere, everywhere (we laughed). There was a year when they did not trade, and there was a year when they traded, but they knew everything at such a level that no one complained about them. They did not arrest anyone from my village, because they lived honestly. None of them were robbers, none of them were hooligans, none of them were in prison. I can guarantee you that they lived honestly at that level... (we all laughed)¹²

As an article by Ioseb Kurchishvili, an employee of Evkombed (Jewish collective farm, "Tsiteli Gora") informs us, the Jews had to choose between two possibilities before they started work; either everyone was supposed to measure their land and work for themselves and create a small fragmented farm, or they would combine the lands, and form a collective farm. Of course, one should take into account that

დნენ ეგენი, სულ ყველგან (გაგვეცინა). იყო ის წელი, რომ არ ვაჭრობდნენ, და იყო ის წელი, რომ ვაჭრობდნენ, მაგრამ ყველაფერი იცოდნენ იმ დონეზე, რომ მაგათთვის არავის არ უჩივლია. ჩემი სოფლიდან არავინ არ დაუჭერიათ იმიტომ, რომ პატიოსნად ცხოვრობდნენ. არც ერთი არ ყაჩაღობდა, არც ერთი არ ხულიგნობდა, ციხეში არც ერთი არ არის ნაჯდომი. მაგის გარანტიას ვაძლევთ, იმ დონეზე პატიოსნად ცხოვრობდნენ (ყველამ გავეცინეთ).¹²

როგორც იოსებ ქურჩიშვილის, ევკომბედის (ებრაელთა კოლმეურნეობა „წითელი გორა“) ყოფილი თანამშრომლის სტატია გვამცნობს, ებრაელებს უნდა აერჩიათ მუშაობის დაწყების ორი შესაძლებლობა. ან ყველას თავისი მიწა უნდა აეზომა, თავისთვის ემუშავა და წვრილი, მცირე მეურნეობა შეექმნა, ან მიწები გაერთიანებინათ და დიდი კოლმეურნეობა ჩამოეყალიბებინათ. რა თქმა უნდა, მხედველობაში უნდა მივიღოთ, რომ 1940 წელს დაწერილი ქურჩიშვილის სტატიაში გამოყენებულია საბჭოთა პროპაგანდისტული ენა და რიტორიკა.

აგრეთვე უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ სტატიის დაწერის დროს, 1940-იან წლებში საეჭვოა, რომ მათ არჩევანის უფლება ჰქონოდათ, რამდენადაც „წითელი გორას“ კოლმეურნეობის ჩამოყალიბების პროცესი და გადაწყვეტილება ყველა დონეზე სრულად კონტროლსა და გავლენას ექვემდებარებოდა ისე, რომ, ფაქტობრივად, ის თავად პარტიამ და მთავრობამ შექმნა. ებრაელებზე მიმართული პოლიტიკა ცენტრიდან ნაკარნახევი პოლიტიკის ფარგლებში ხორციელდებოდა. თუმცადა ხსენებული პოლიტიკა ჩვენ უკვე კორენი-

Kurchishvili's article was written in 1940, and used a lot of Soviet propaganda language and rhetoric.

It should be noted that when the article was written by Kurchishvili in the 1940s, it mentioned that Jews had a choice regarding the land issue. It is doubtful, frankly, that they had the right to choose, since the process of forming the collective farm in Tsiteli Gora was completely controlled and influenced every decision and at every level of the processes. It was done by the party and the government whose policy regarding the Jews was determined from the policy dictated from the center. The central politics was discussed above in the chapter about korenizatsiia and the NEP. Nevertheless, the data on the financial and material condition of the collective farm are more reliable.

The majority of those who came to Tsiteli Gora chose to join the collective farm because the party and state representatives were advised, in Lenin's words, to create a large collective farm since, as Lenin taught, "you cannot get rid of poverty with a small farm" (vol. 24, p. 54).¹³

After all the propaganda organized by the representatives of the Communist Party and the government on the ground, it was decided to cultivate the land together, and the Jews also started cutting down the forest. The government gave 36,800 manats for the construction of residential apartments. Agricultural machines, tools and working goods were purchased with 8,000 manats with a long-term loan¹⁴.

ზაციისა და ახალი ეკონომიკური პოლიტიკის შესახებ თავში განვიხილეთ, სადაც კოლმეურნეობის ფინანსური და მატერიალური მდგომარეობის შესახებ მონაცემები უფრო სანდოა.

„წითელ გორაში“ სამუშაოდ ჩამოსულთა უმრავლესობამ აირჩია კოლმეურნეობაში გაერთიანება, რადგან იქვე მყოფმა პარტიულმა და სახელმწიფო წარმომადგენლებმა ლენინის სიტყვებით ურჩიეს დიდი კოლმეურნეობის შექმნა რადგან, როგორც ლენინი ამბობდა: „წვრილი მეურნეობით გაჭირვებას თავს ვერ დააღწევ“ (ტ. 24, გვ. 54).¹³

ყოველგვარი სააგიტაციო და პროპაგანდისტული მუშაობის შემდეგ, რომელსაც ადგილზე მყოფი კომუნისტური პარტიისა და მთავრობის წარმომადგენლები უბრუნველყოფდნენ, გადაწყდა მიწის ერთიანად დამუშავება და ებრაელებმაც დაიწყეს ტყის ჩეხვა. მთავრობის მიერ მიცემული 36.800 მანეთით გადაწყდა საცხოვრებელი ბინების მშენებლობა, ხოლო გრძელვადიანი სესხით, 8000 მანეთის ოდენობით კი — სასოფლო-სამეურნეო მანქანა-იარაღებისა და მუშა საქონლის ყიდვა.¹⁴

შეიძინეს: 10 ცხენი, 5 რუსული ურემი, 10 ცული, 10 ნამგალი, 10 ცელი, 10 ფოცხი, 10 ბარი, 25 თოხი და სხვა.¹⁵

ჩასვლის პირველივე დღიდანვე ახალმოსულები ტყის ჩეხვას შეუდგნენ, თუმცა ჭინ ნელა მიიწევდნენ, რადგან ტყე ეკლიანი მცენარეებით იყო სავსე, რასაც სიცივეც დაერთო.¹⁶ მიუხედავად ამისა, ებრაელმა თემმა მუხლჩაუხრელი მუშაობით შეძლო რამდენიმე ჰექტარი მიწის ნაკვეთის გამოთავისუფლება. ასე დაიწყო მუ-

A house which could possibly be a contemporary of the Jewish collective farm in Lagodekhi. Photo: Yulia Oreshina
სახლი, რომელიც შესაძლოა ლაგოდეხის ებრაული კოლმეურნეობის დღინდელი იყოს. იულია ორეშინას ფოტო

The local authorities purchased: 10 horses, 5 Russian carts, 10 axes, 10 scythes, 10 picks, 10 shovels, 10 bars, 25 hoes, and other resources¹⁵.

From the first day of their arrival, the settlers started cutting the forest, but they moved forward at a slow pace, because there were thorny plants, and it was cold¹⁶.

Despite the fact that the Jewish community worked tirelessly, they managed to free up several hectares of land, and thus started the work of the Jewish monoethnic collective farm Tsiteli Gora named after comrade Vano Sturua.

I: Which families lived in this district?

R: Here lived Krikheli, Ivanov, and in that place lived Jews before most Georgians¹⁷.

As can be seen from the documents, the Jewish collective farm of Tsiteli Gori was famous for the production of tobacco. In addition, the collective farm had small enterprises of various purposes, such as brick and iron works, as well as small grain milling and processing enterprises.

შაობა „წითელმა გორამ“ — ამხანაგ ვანო სტურუას სახელობის ებრაელთა მონოეთნიკურმა კოლმეურნეობამ.

ინტერვიუერი: და აქ რა გვარისები ცხოვრობდნენ?

რესპონდენტი დ.: აქ კრიხელები ცხოვრობდნენ, ივანოვები იქით ცხოვრობდნენ, აქაც კრიხელი ცხოვრობდა.¹⁷

როგორც დოკუმენტებიდან ჩანს, „წითელი გორას“ ებრაელთა კოლმეურნეობა განთქმული იყო თამბაქოს კულტურის წარმოებით. გარდა ამისა, კოლმეურნეობას ჰქონდა სხვადასხვა დანიშნულების მცირე საწარმოები, იქნებოდა ეს, აგურის თუ რკინის ნაკეთობების, ასევე მარცვლეულის დაფქვისა და გადამუშავების მცირე საწარმოები.

თამბაქოს კულტურის განვითარებამდე კი, კოლმეურნეობამ სცადა სიმინდის, ქერის ხორბლის და სხვა მარცვლოვანი კულტურების მოყვანა, ასევე ბოსტნეულისა და მესაქონლეობის განვითარებაც, რასაც ადასტურებს არა მხოლოდ საარქივო დოკუმენტები, არამედ კვლევის ფარგლებში ჩაწერილი არაერთი ინტერვიუ ყოფილი „წითელი გორას“ ებრაელთა კოლმეურნეობის ირგვლივ მდებარე სოფლების მცხოვრებლებთან:

ინტერვიუერი: კონკრეტულად რა საშუალებები ჰქონდათ, მიწაზე მუშაობდნენ?

რესპონდენტი დ.: კოლმეურნეობებში მუშაობდნენ და, ძირითადად, თამბაქოს და სიმინდის მოსავალს იღებდნენ, აქ ახლოს იყო „წითელი გორას“ კოლმეურნეობა.¹⁸

„წითელ გორაში“ ცხოვრების შესახებ კიდევ ერთმა რესპონდენტმა მოგვაწოდა ინფორმაცია:

Animals grazing in Tsiteli Gora area today

ცხოველები ძოვენ ბალახს,
„წითელი გორა“ ღღეს

Before the development of tobacco culture, the collective farm tried to grow corn, barley, wheat and other grain crops, as well as the development of vegetables and cattle breeding, which is confirmed not only by archival documents, but also by more than one interview recorded over the course of our research, in the villages surrounding the former Tsiteli Gora Jewish collective farm. Here is a fragment of an interview about the collective farm:

I: What kind of particular jobs did they have, were they working on the land?

R: They were working in collective farms and harvesting mostly tobacco and maize, and near here was the Tsiteli Gora collective farm¹⁸.

Another interviewee informed us the following about life in Tsiteli Gora:

Respondent T: Boy, it was a collective, it brought us silk. It was silk, a worm, we call it a park. Also maize, everything and, I don't know, it was the time of the Communists. Everyone worked hard. These were good, dear people. We were friends, we were brothers and... Don't remember who died now, now there are graves. There is another cemetery over there, there is ours, or rather, that of the Imeretians. When

რესპონდენტი თ.: კი, კი, როგორ არა, (ჩაახველა) ბიჭო, კოლექტივი იყო, მოგვყავდა აბრეშუმში, აბრეშუმში იყო, ჭია, პარკს ვეძახით იმას. ასევე სიმინდები, ყველაფერი და, რავი, კომუნისტების დრო იყო. ყველა შრომობდა, მუშაობდა. კარგი, ძვირფასი ხალხი იყვნენ ესენი. ვმეგობრობდით, ვძმაკაცობდით და... ნუ, ახლა... ვის დაეღუპა, გამორჩევით, ახლა ესენი ასაფლავია. იქით კიდევ მეორე სასაფლაოა, იქ ჩვენი, იმერლების, რა, უფრო სწორად. ესენი აქედან როცა წავიდნენ, დატოვეს ესე და დაკეტილია და ახლა ჩვენ ვასუფთავებთ. ახალგაზრდა დაეღუპა კაცს, ჩვენს ძმაკაცს და ვასუფთავებთ უბრალოდ რა.¹⁹

„წითელ გორას“ ოფიციალურად რეგისტრირებული სინაგოგა არ ჰქონია და ისინი, ვისაც ჯერ კიდევ ახსოვს იქ ებრაელთა ცხოვრება, ამტკიცებენ, რომ ადგილობრივი ებრაელები თბილისის სინაგოგაში დადიოდნენ:

ინტერვიუერი: როგორი ურთიერთობა გქონდათ ებრაელებთან? და ჰქონდათ სინაგოგა?!

რესპონდენტი დ.: ძალიან კარგი ურთიერთობა გვქონდა. ნ კლასელი მყავდა... სინაგოგა არ ჰქონდათ, ხან რაღაც მიწაზე იკრიბებოდნენ, შაბათს იკრიბებოდნენ და ლოცულობდნენ. შაბათს იცავდნენ, მათ არც სჭირდებოდათ ეთხოვათ ჩვენთვის მათ სახლში შეუქის ანთება ან ბუხრის დანთება (ჩვენ თვითონ ვაკეთებდით ამას).²⁰

„წითელი გორა“ ერთადერთი ებრაელი კოლმეურნეობა იყო, რომელმაც განაგრძო არსებობა 1930-იან წლებში ობეტის გაუქმების შემდეგ.

they left here, they left this and it is closed, and now we are cleaning it¹⁹.

There was no officially registered synagogue in Tsiteli Gora, and those who still remember Jewish life in Tsiteli Gora claim that the local Jews used to go to the synagogue in Tbilisi.

I: What kind of relationship did you have with Jews? And did they have a Synagogue?!

R: I had good relationships with Jews, I had 6 class mates. They had no synagogue, sometimes they were gathering on some land, and on Saturday they were gathering and praying. They were observing Saturdays, we even did not need to be asked to make lights in their homes, or fire in the fireplace. [We were doing it ourselves]²⁰

The Tsiteli Gora collective farm was the only Jewish collective farm that continued to operate in Georgia after the liquidation of OZET in the late 1930s.

A fragment of a residential building in Tsiteli Gora with the year of construction. Photo by Yulia Oreshina

„წითელ გორაში“ საცხოვრებელი შენობის ფრაგმენტი, რომელზეც დატანილია აშენების წელი. იულია ორეშინას ფოტო

The farm functioned until the 1970s, when a wave of migration of Georgian Jews to Israel began. The majority of the Jewish population of Tsiteli Gora left for Israel at that time, and Georgian settlers

ის 1970-იან წლებამდე ფუნქციონირებდა, სანამ ისრაელში ქართველი ებრაელების მიგრაცია არ დაიწყო. „წითელი გორას“ ებრაული მოსახლეობის უმეტესი ნაწილი ისრაელში ამ დროს გაემგზავრა. კოლმეურნეობა შემდგომ დასავლეთ საქართველოდან მოსული ქართველებით დასახლდა. აი, რას იხსენებენ ადგილობრივები, რომელთაც ახსოვთ ებრაელების იქ ცხოვრება:

ინტერვიუერი: იქნებ გვითხრათ, როგორ და სად წავიდნენ ებრაელები ამ სოფლიდან?

რესპონდენტი მ.: ვინც დატოვა სოფელი, ისრაელში წავიდნენ, მაგრამ მე ასევე ვიცნობ 40-ზე მეტ ოჯახს, რომლებსაც ბინა აქვთ თბილისში და ქელიჩადში რამდენჯერმე ჩამოდიან საქართველოში.²¹

აქვეა ფრაგმენტი სხვა ინტერვიუდან:

ინტერვიუერი: გვითხარით, რას აკეთებდნენ აქ და როგორ დატოვეს საქართველო?

რესპონდენტი რ.: ეს ტერიტორია არის „წითელი გორას“ ყოფილი კოლმეურნეობის მიწები. 1970-იანი და 1990-იანი წლების შემდეგ ებრაელების უმეტესობამ გაყიდა თავისი სახლები და წავიდა, და ისინი ყოველწლიურად მოდიან და სტუმრობენ ძველ სახლებს. ებრაელები, რომლებმაც დატოვეს „წითელი გორა“, სოფელი ულიანოვკა, წავიდნენ საცხოვრებლად ისრაელში, ნაზარეთში. მუშაობდნენ კოლმეურნეობებში, მაგრამ პარალელურად ვაჭრობდნენ, თუ რამე ახალი შემოჰქონდა სოფელში, ებრაელებს მოჰქონდათ. სხვათა შორის, კარგი იყო [ისინი ამ ფაქტით კმაყოფილები იყვნენ].²²

from the west of the country began to settle in the collective farm. This is what local people who remember Jews in Tsiteli Gora recall:

I: Could you tell us how and where Jews left this village?

R: Jews who left went to Israel, but I also know more than 40 families who have flats in Tbilisi, and they come several times a year to Georgia.²¹

And here is a fragment from another interview:

I: Tell us what they were doing here and how they left Georgia?

R: This territory is the former Tsiteli Gora collective farm lands. After the 1970s and the 1990s, most Jews sold their homes and left, although they come every year and visit their old homes. Jews who left Tsiteli Gora, village Ulianovka, went to live in Nazareth in Israel. They used to work in collective farms, but also they were trading at the same time; if anything new was bringing in the village, the Jews were used to bringing it. By the way, it was good. [They were satisfied with that fact]²²

According to the communicative memory of those who live in Tsiteli Gora today, local Jews left for Ashdod and Nazareth:

K: Don't you know in which cities they live in Israel?

Respondent D: Mostly, those who went from here live in Nazareth. Those who left our village mostly live there, and also in Ashdod. One of my classmates lives in Ashdod, look, he used to live in the house just opposite from here, he went to Ashdod²³.

So, under the influence of the national political course of korenizatsiia, large monoethnic collective farms were formed in Soviet Georgia as well, and not only small

„წითელ გორაში“ დღეს მცხოვრებთა კომუნიკაციური მეხსიერების მიხედვით, ადგილობრივი ებრაელები გაემგზავრნენ აშდოდსა და ნაზარეთში:

ინტერვიუერი: ხომ არ იცით, კონკრეტულად რომელ ქალაქში ცხოვრობენ ისრაელში?

რესპონდენტი დ.: ძირითადად ჩვენი წასულები ცხოვრობენ ნაზარეთში. ჩვენი სოფლიდან წასულები ძირითადად იქ ცხოვრობენ, აშდოდშიდაც ცხოვრობენ, ჩემი ერთი კლასელი, აი, პირდაპირ სახელში ცხოვრობდა, აი, ეგ აშდოდში ცხოვრობს.²³

მიუხედავად პროპაგანდისა, თითქოს მიწაზე მუშაობის მსურველ ებრაელებსა და ასევე სხვა ეთნოსებს ეძლეოდათ არჩევანის საშუალება, კორენიზაციის ნაციონალური პოლიტიკური კურსის ზეგავლენით საბჭოთა საქართველოში არა მხოლოდ მცირემიწიან ფერმერთა გაერთიანებები, არამედ სწორედ რომ ფართო კოლმეურნეობები ყალიბდებოდა.

ასევე უნდა ითქვას, რომ საქართველოში მონოეთნიკური კოლმეურნეობების ჩამოყალიბება შედარებით მშვიდ და გაცილებით ნაკლებად მკაცრ სახეს ატარებდა, ვიდრე საბჭოთა კავშირის სხვა ტერიტორიებზე, თუნდაც მაშინ, როდესაც სტალინმა 1929 წელს გამოაცხადა „დიდი შემობრუნების“ პოლიტიკა.²⁴

1930 წლისთვის მეურნეებმა საკუთარ თავზე იწვნიეს, როცა 25 000-მა ქარხნის მუშამ და წითელმა არმიამ მათი ძალდატანებითი კოლექტივიზაცია დაიწყეს, რაც, ძირითადად, სამხრეთ უკრაინის ტერიტორიებზე ხორციელდებოდა. ამ პროცესს

land farmers' associations. This happened despite the fact that the propaganda said that Jews and other ethnic groups who wanted to work on the land were given the opportunity to choose.

It should also be said that the formation of monoethnic collective farms in Georgia was relatively calm and much less strict than in other territories of the Soviet Union, even when Stalin announced the policy of the Great Turn in 1929²⁴.

By 1930, the farmers tested themselves; 25,000 factory workers and the Red Army started the forcible collectivization of the farmers, mainly in the territories of southern Ukraine, a process now called 'dekulakization.' During dekulakization, the countryside was cleared of wealthy peasants to create an integrated collective agrarian sector²⁵. The process of dekulakization was joined by the local communist authorities, and as a result, by 1930 alone, the number of people arrested and punished amounted to 337,563 kulak families²⁶.

These complex transformations took place parallel to the collectivization of Soviet Georgia, though in comparison to southern Ukraine, Soviet Georgia managed to go through the process of collectivization relatively peacefully. This is confirmed by the above-mentioned archival documents, and we have no evidence of violent processes similar to that found in Ukraine in Georgian lands, at least regarding the Jewish collective farms.

ახლა დეკულაკიზაციას უწოდებენ. სოფლები გაიწმინდა შეძლებული გლეხებისგან, რათა ინტეგრირებული კოლექტიური აგრარული სექტორი შექმნილიყო.²⁵ დეკულაკიზაციის პროცესს შეუერთდნენ ადგილობრივი კომუნისტური ავტორიტეტებიც. შედეგად მხოლოდ 1930 წლისთვის დაპატიმრებულ და დასჯილთა რაოდენობამ შეადგინა 337,563 კულაკთა საოჯახო მეურნეობები.²⁶

მიუხედავად ასეთი რთული გარდაქმნებისა, რაც საბჭოთა საქართველოს კოლექტივიზაციის პარალელურად სამხრეთ უკრაინის ტერიტორიებზე მიმდინარეობდა, საბჭოთა საქართველო შედარებით უფრო მშვიდობიანად ახერხებს კოლექტივიზაციის პროცესის გავლას, რაც ზემოთ მოყვანილი არაერთი საარქივო დოკუმენტიც დასტურდება.

Endnotes/სქოლიო

¹ 525.1.528, pp-4

² საქ. ებრაელთა ისტ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის შრომები, ტომი 1, 1940, გვ 161

³ ქერჩიშვილი, ი. ებრაელთა კოლმეურნეობა „წითელი გორა» // საქ. ებრაელთა ისტ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის შრომები, ტომი 2, 1940, გვ 72

⁴ 525.1.517, pp 92

⁵ 525.1.521, 525.1.17, 521.1.21

⁶ ქერჩიშვილი, ი. Ibidem, p. 72

⁷ 525.1.528. pp-5

⁸ The interview was recorded in the village of Tsiteli Gora, on June 26, 2023, at 18:53. The respondent turned out to be a man under 72 years old, Ossetian.

⁹ 525.1.528. pp-5

¹⁰ 525.1.528, pp 2-8

¹¹ 525.1.528, pp 3

¹² The interview was recorded in the village of Tsiteli Gora, on June 26, 2023, at 18:53. The respondent turned out to be a man under 72 years old, Ossetian.

¹³ ქერჩიშვილი, ი. Ibidem, p. 65.

¹⁴ ქერჩიშვილი, ი. Ibidem, p. 52.

¹⁵ ქერჩიშვილი, ი. Ibidem, p. 77.

¹⁶ ქერჩიშვილი, ი. Ibidem, p. 36.

¹⁷ Interview 03, 28 June 2023, 10 minute, interview with an Osetian, male.

¹⁸ Interview in Ulianovka village: Georgian, 58 years old, relocated to Ulianovka in the 1970ies from Imereti.

¹⁹ The interview was recorded on June 25, 2023, at the Jewish cemetery of Tsiteli Gora. The respondents turned out to be two 70-year-old men whom we met while maintaining a Jewish cemetery.

²⁰ Interview 03, 28 June 2023, 10 minute, interview with an Osetian, male.

²¹ Interview in Ulianovka village: Georgian, 58 years old, relocated to Ulianovka in the 1970ies from Imereti.

²² Interview 03, 28 June 2023, 10 minute, interview with an Osetian, male.

²³ The interview was recorded in the village of Tsiteli Gora, on June 26, 2023, at 18:53. The respondent turned out to be a man under 72 years old, Ossetian.

²⁴ Dekel-Chen J. L. (2005) Farming the Red Land, p. 132.

²⁵ Ibidem, p. 131.

²⁶ Ibid., p. 133.

CONCLUSION

The current book presented a general overview of the history of Jewish collective farms in Soviet Georgia, and introduced the main historical sources on the topic within scholarly circulation. While the authors are aware of its limitations, we have a hope that it will be a starting point for further research of the topic.

It is clear that the history of Jewish collective farms in Soviet Georgia is closely related to the history of the all-Soviet processes of Sovietization and collectivization of the population, as well as of the wider discussion on the territorialization of Soviet Jewry. This included the general implementation of the all-Soviet politics of nationalities and korenizatsiia politics of the time.

Jewish collective farms in Soviet Georgia were created in the wake of the discussions on “placing Jewish population on the land”. This was a period when projects such as creating a Soviet Jewish republic, first in Crimea, and then in Birobidzhan, were discussed.

The Joint Distribution Committee within the framework of Agro-Joint provided material help to Jewish collective farms in the Black Sea region, with the further aim of creating a Soviet Jewish republic in Crimea. Georgian Jewish collective farms received this help too, as Georgia is situated in the Black Sea region. Later on, the main purpose of Jewish collectivization became the prospective resettlement of Jewish population to Birobidzhan. Nevertheless, these attempts failed.

By the end of the 1930s, with the

დასკვნა

წინამდებარე ნაშრომი ზოგადად მიმოიხილავს საბჭოთა საქართველოში ებრაული კოლმეურნეობების ისტორიას და სამეცნიერო წრეებს აცნობს ამ თემაზე ძირითად ისტორიულ წყაროებს. მიუხედავად იმისა, რომ ვაცნობიერებთ ნაშრომის შეზღუდვებს, იმედი გვაქვს, რომ ეს იქცევა საწყის წერტილად თემის შემდგომი კვლევისთვის.

ცხადია, საბჭოთა საქართველოში ებრაული კოლმეურნეობების ისტორია მჭიდრო კავშირშია საბჭოთა ებრაელების ტერიტორიალიზაციის ზოგად პროცესებთან და მოსახლეობის კოლექტივიზაციის ისტორიასთან. ეს მოიცავდა ეროვნებებზე მიმართულ სრულიად საბჭოთა პოლიტიკისა და იმდროინდელი კორენიზაციის პოლიტიკის განხორციელებას.

საბჭოთა საქართველოში ებრაული კოლმეურნეობები შეიქმნა „ებრაული მოსახლეობის მიწაზე განთავსების შესახებ დისკუსიების კვალდაკვალ“. ეს იყო პერიოდი, როდესაც საბჭოთა ებრაული რესპუბლიკის შექმნას ჯერ ყირიმში, შემდეგ კი ბირობიჯანში განიხილავდნენ.

გაერთიანებული მომარაგების კომიტეტი მატერიალურ დახმარებას უწევდა ებრაულ კოლმეურნეობებს შავი ზღვის რეგიონში, რათა ყირიმში საბჭოთა ებრაული რესპუბლიკა შექმნილიყო. ეს დახმარება ქართულმა ებრაულმა კოლმეურნეობებმაც მიიღეს, რადგან საქართველო შავი ზღვის რეგიონს ეკუთვნის. მოგვიანებით, ებრაული კოლექტივიზაციის მთავარ მიზ-

closure of Evkombed and GruzOZET, the majority of monoethnic Jewish collective farms in Georgia were gradually dismantled, too. Most of them were united with other, non-Jewish, collective farms. The only monoethnic Jewish collective farm that stayed functional till the late Soviet period was Tsiteli Gora, which changed its character into a non-Jewish collective farm after the majority of its participants left for Israel.

Nowadays, there's little left in the Georgian communicative memory about the past existence of Jewish collective farms in the country. Due to the distance of time between these events and the present, and the lack of information in local museums or educational institutions, people remember only the Tsiteli Gora collective farm, which was the last to disappear.

ნად ებრაული მოსახლეობის ბირობიჯანში სამომავლო გადასახლება იქცა. თუმცა, ეს მცდელობები წარუმატებელი აღმოჩნდა.

1930-იანი წლების ბოლოს, ევკომბედისა და გრუზოზეტის დახურვით საქართველოში მონოეთნიკური ებრაული კოლმეურნეობების უმრავლესობაც თანდათან დაიშალა. მათი უმეტესობა არა-ებრაულ კოლმეურნეობებს შეუერთდა. ერთადერთი მონოეთნიკური ებრაული კოლმეურნეობა, რომელიც ფუნქციონირებდა გვიან საბჭოთა პერიოდამდე, იყო „წითელი გორა“, რომელიც არაებრაულ კოლმეურნეობად გარდაიქმნა მას შემდეგ, რაც ებრაელთა უმრავლესობა ისრაელში გაემგზავრა.

დღესდღეობით, საქართველოში ებრაული კოლმეურნეობების წარსულში არსებობის შესახებ მცირე კომუნიკაციური მეხსიერებაა შემორჩენილი. იმის გამო, რომ ამ მოვლენებიდან დიდი დროა გასული და ადგილობრივ მუზეუმებსა თუ საგანმანათლებლო დაწესებულებებში ინფორმაციის ნაკლებობაა, ხალხს მხოლოდ „წითელი გორას“ კოლმეურნეობა ახსოვს, რომელმაც უკანასკნელმა შეწყვიტა არსებობა.

Literature

ლიტერატურა

Agapov. M. (2011). Krim - "Zemlya obetovannaya": Iz istorii resheniya yeveryskogo voprosa v SSSR (1920-e gg) // Materialy XV Vserossiyskoy nauchno-prakticheskoy konferentsii "Istoriya narodov Rossii", Moscow, 2011.

Altshuler, M. (1998) Synagogues and rabbis in the Soviet Union in the light of statistics, 1953-1964, In: Jews in Eastern Europe 1 [35], pp. 39-46.

Dekel-Chen J. L. (2005) Farming the Red Land: Jewish Agricultural Colonization and Local Soviet Power, 1924–1941. Yale University Press.

Gitelman Zvi Y. (1972) Jewish Nationality and Soviet Politics: The Jewish Sections of the CPSU, 1917-1930. Princeton University Press.

Głowacki, A. (1992). O uchodźcach polskich w Gruzji w latach II wojny światowej, In: Pro-Georgia. Prace i materiały do dziejów stosunków gruzińsko-polskich, Nr. 2, Warsaw.

ქუჩიშვილი, ი. ებრაელთა კოლმეურნეობა „წითელი გორა“ // საქ. ებრაელთა ისტ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის შრომები, ტომი 2, 1940.

Mogarichev, K. "Our New Soviet Zion": Projects and Creation Attempts of the Jewish National Territorial Unit in Crimea (1920-1940s) , Simferopol 2021.

Paikin, S. (1933). Evkombed Gruzii. Tbilisi.

Plisetsky, M. (1931). Religia i byt gruzinskikh evreev. Moscow.

Slezkine, Y. (1994). The USSR as a Communal Apartment, or How the Socialist State Promoted Ethnic Particularism. Slavic Review 53 (2): 414–452.

Tsitsuashvili, Sh. (2004). "The history of the Jews in Georgia", In: Beyond the Golden Fleece: A Cultural History of The Jews of Georgia.

List of sources

The book is based on oral history interviews and archival research in the National Archives of Georgia, as well as in the National Parliamentary Library of Georgia. The main fonds consulted in the National Archives of Georgia were 541 and 525, as well as 1711.

წყაროების ჩამონათვალი

წიგნი ეფუძნება ინტერვიუების სახით ჩაწერილ ზეპირ ისტორიებსა და საქართველოს ეროვნულ არქივსა და საქართველოს პარლამენტის ეროვნულ ბიბლიოთეკაში განხორციელებულ საარქივო კვლევებს. საქართველოს ეროვნულ არქივში კონსულტირებული ძირითადი ფონდები იყო 541-ე და 525-ე, ასევე 1711-ე.

Yulia Oreshina
Giorgi Zazunishvili

COLLECTIVIZATION AND CULTURAL AUTONOMY:

The Early Soviet Period of Jewish History in Georgia

იულია ორეშინა
გიორგი ზაზუნაშვილი

კოლექტივიზაცია და კულტურული ავტონომია:

საქართველოს ებრაული ისტორიის ადრეული საბჭოთა პერიოდი

Tbilisi
თბილისი

2023

